DE STAATSLEER

VAN

Mr. J. R. THORBECKE.

DOOR

Mr. S. VAN HOUTEN,

Advocaat bij den Hoogen Raad, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1872.

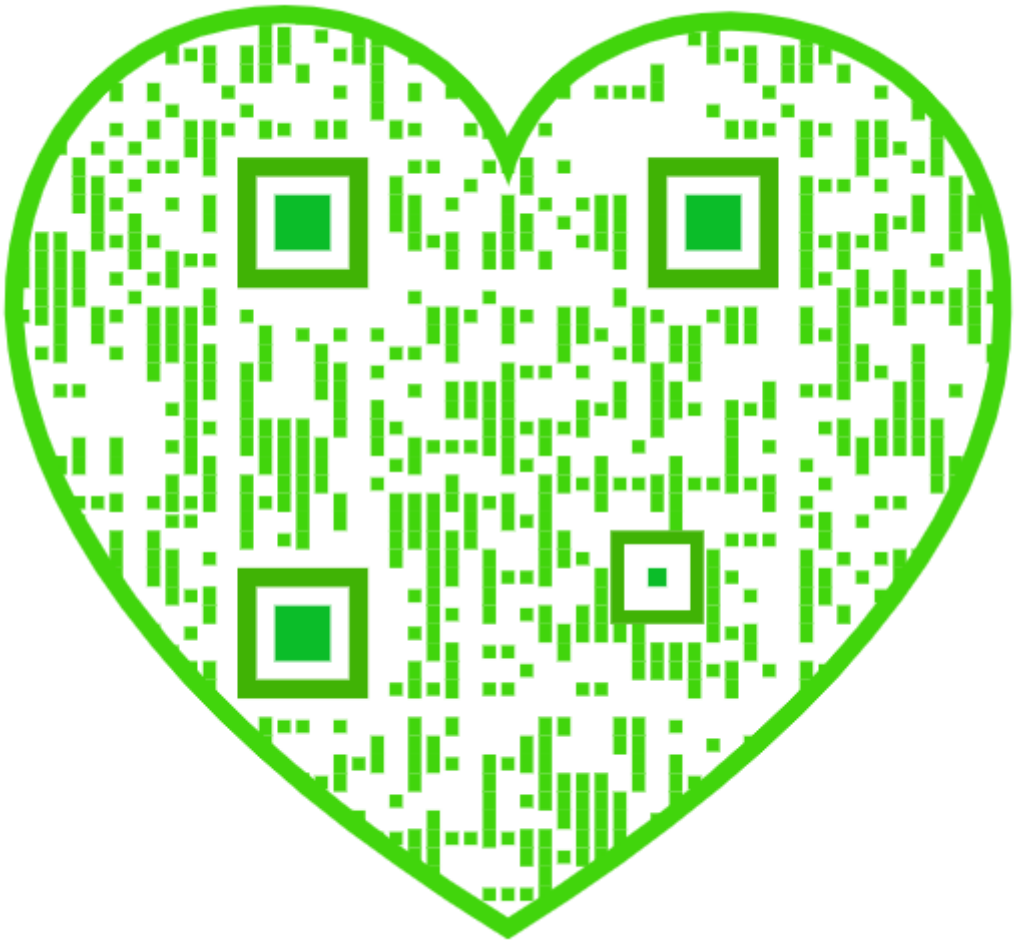

DE STAATSLEER

VAN

Mr. J. R. THORBECKE.

DOOR

Mr. S. VAN HOUTEN,

Advocaat bij den Hoogen Raad, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal.

TE GRONINGEN BIJ J. B. WOLTERS, 1872.

Snelpersdruk, *Erven* B. VAN DER KAMP, *Groningen.*

VOORREDE.

Onder hen, die tot de liberalen gerekend worden, bestaat een grooter verschil omtrent beginselen van regeringsbeleid, dan men gemeenlijk onderstelt. Dit geschrift is bestemd, om eenige dier punten van verschil in het licht te stellen. Mijn doel is, de liberalen in het land op te wekken, om hunne taak niet afgewerkt te rekenen, wanneer hun kandidaat gekozen is, maar ook toe te zien, dat de natie *van de overwinningen bij de stembus vruchten plukke.*

Thorbecke noemt de oppositie, met welke hij tijdens zijn eerste ministerie te strijden had, persoonlijke *oppositie. Hij teekent haar aldus: „Persoonlijke oppositie waagt zich bij ons minder „op den voorgrond; men verbergt die gaarne achter een vertoog „van redenen; de hartstogt is er wel, doch men verbloemt; scherpe „teekening van wil en gezindheid wordt ontzien; ook verlaat men „zich, tot bereiking van zijn doel, wel eens op andere middelen „liever, dan op publieke en persoonlijke discussie. Deze wint in „betamelijkheid hetgeen de waarheid verliest."* (Parlementaire redevoeringen *II p. VI.*)

Geen trek dezer teekening van persoonlijke *oppositie is van toepassing op de oppositie, welke in dit geschrift wordt voortgezet, en de* waarheid *is hier niet opgeofferd aan de eischen, die men in naam der betamelijkheid, tot groot nadeel voor 's lands zaak, vooral tegenwoordig pleegt te doen.*

De Staatsleer van Mr. J. R. Thorbecke.

Parlementaire redevoeringen VAN MR. J. R. THORBECKE. — MINISTERIE VAN SEPTEMBER 1865 TOT FEBRUARI 1866. *Deventer*, 1870. NAREDE, P. III—XX.

Aan het laatstuitgegeven deel van Thorbecke's parlementaire redevoeringen gaat eene narede van 17 pagina's vooraf. In die weinige bladzijden geeft hij eene beknopte schets van zijn politiek stelsel; van het stelsel van grondwettig bestuur, waarmede naar zijne overtuiging Nederland staat of valt.

Voor den belangstellende in de theoretische en praktische ontwikkeling van ons staatsregt is deze schets van uitnemend gewigt. Zij bevat het antwoord op menige belangrijke vraag.

Vóór het tot stand komen der grondwet van 1848, inzonderheid vóór 1844, had Thorbecke zijne algemeene beginselen van staatsregt meermalen blootgelegd. Zijne toenmalige begrippen omtrent de verhouding tusschen regering en volk, omtrent volksvertegenwoordiging en kiesregt waren bekend. En men wist ook, dat die begrippen *niet* bij de grondwetsherziening waren gevolgd. In de regtstreeksche verkiezing der volksvertegenwoordiging, nog in 1841 bestreden, had hij bij het voorstel tot grondwetsherziening van 1844 uit staatkundige gronden

berust [1]). Eveneens in de ontbindbaarheid van de Tweede Kamer, welke hij ook nog in de tweede uitgave zijner aanteekening op de grondwet fel had bekampt. Ook op andere, meer ondergeschikte punten, was bij de grondwetsherziening in 1848 zijn advies ter zijde gesteld.

Later was het zijn taak geworden, die grondwet te verdedigen, hare beginselen in het staatsleven in praktijk te brengen en in de wetgeving te ontwikkelen. De partij, die *vrijzinnige* toepassing van de beginselen dier grondwet tot leus had, erkende hem als haren leider, en hij liet zich gewillig met die leiding belasten.

Hoe was nu in het twintigjarig tijdvak van 1849 tot 1869 zijne houding tegenover die beginselen der grondwet, welke hij daarin niet gewild, althans niet gewenscht had? Die beginselen waren bij uitnemendheid dierbare beginselen voor de liberalen; gaf de door Thorbecke geleide staatkundige partij ook daaraan alle bereikbare ontwikkeling? Voorzeker werd er in dien geest gewerkt; maar was er medewerking of geheime tegenwerking bij den leider? Streefde hij naar het hoogste bereikbare, of gaf hij karig wat noodig was, om niet in onmin te geraken met de partij, in wier armen de loop der gebeurtenissen hem geworpen had? Had Thorbecke de begrippen overgenomen, die hem in 1844 en 1848 hadden overvleugeld, of

---

[1]) In de memorie van toelichting bij het bekende voorstel tot grondwetsherziening door Thorbecke c. s. in 1844 gedaan wordt gezegd: „Wij geven in bedenking (het bestaande stelsel) te vervangen door het eenige stelsel, 't geen, bij verval van dat der grondwet, overig blijft." (Handelingen over dat voorstel, uitgave bij Belinfante, 1846, p. 71—72). Eveneens in de memorie van beantwoording: „Regtstreeksche verkiezing is, al mogt hare theorie niet de beste zijn, onvermijdelijk geworden. Men drale, men *moet* er iets later toch toe komen, de invoering ophouden is niets anders, dan de overwinnende magt van het nieuwe stelsel verhoogen in dezelfde reden, als die van tempering afneemt." (ibid p. 189).

stond hij nog op het oude theoretische standpunt, waaruit noodwendig, bij een karakter als het zijne, een *onwillig* volgen, zoo dikwijls nieuwe stappen in dezelfde rigting te doen waren, voortvloeijen moest?

Er bestond reden om het laatste aan te nemen. Een niet van anderen overgenomen, maar door eigen nadenken verworven, algemeen begrip is zoodanig verknocht aan alle andere begrippen, die te zamen de geestelijke persoonlijkheid vormen, dat het niet afgelegd kan worden zonder eene zoo algeheele verandering van inzigten, als zelden op rijperen leeftijd plaats vindt. Thorbecke heeft dan ook de met zijne begrippen strijdige daden gepleegd, en de eene daad leidde met zedelijke noodwendigheid tot andere in dezelfde rigting; maar uit menige uiting bleek hoeveel strijd zij hem kostten, en hoe nog steeds de oude beginselen en meeningen in stilte werkten. Daarenboven was het een feit, dat vóór en na Thorbecke's vaandel verlaten werd, aan de eene zijde door de aanhangers zijner vroegere beginselen, die hem zijn optreden tegen het ministerie de Kempenaer (1849), zijne afstemming van de begrooting van den minister Simons om redenen buiten de begrooting (1856), en menige andere tot gezagsverovering op den grondslag van parlementaire meerderheid strekkende handeling niet konden vergeven; aan den anderen kant door menigen liberaal, die van den leider krachtiger optreden voor hetgeen naar zijne opvatting „liberale" beginselen waren, verwachtte en eischte. Theoretische medestanders werden tegenstanders in het staatkundige worstelperk, en menig medestander in dat perk zou, indien het met Thorbecke tot eene eerlijke, openhartige uiteenzetting van theoretische overtuigingen gekomen ware, weinig overeenstemming gevonden hebben. Thorbecke was gewoon zulk eene uiteenzetting van beginselen te vermijden door een beroep op „bekende beginselen", of door uitstel tot eene betere, nimmer komende gelegenheid; soms, indien

geen ander middel overbleef, door hooghartige weigering. De intelligente, aan hem verknochte leden zijner partij konden er ook niet op gesteld zijn, zóó duidelijk aan het verschil herinnerd te worden, dat een openlijk protest, misschien eene openlijke breuk onvermijdelijk moest worden. Die het verschil zagen, bedekten het, en er waren zeer velen, die het niet zagen.

In Augustus 1869 onderteekende Thorbecke de aan het hoofd dezes aangehaalde narede, die het antwoord op die vragen en twijfelingen bevat, en waarin hij op wetenschappelijk gebied aan een deel der liberale partij den handschoen toewerpt. Eenige maanden later verscheen zij in het licht, en in de eerste dagen van 1871 trad de schrijver weder aan het hoofd van het bewind, om de regeerkracht zijner beginselen nog eens te beproeven of te toonen.

Ook na herhaalde overweging vast overtuigd, dat de beginselen, die tegen Thorbecke's wensch in de grondwet zijn gehuldigd, en tegen welker krachtige toepassing Thorbecke, vroeger in het geheim en sedert 1869 meer openlijk reageert, de bron zijn van alle gezonde kracht in ons staatswezen, acht ik de breuk tusschen Thorbecke en de liberalen, tusschen Thorbeckianisme en liberalisme een feit, 't welk men betreuren, maar niet ontkennen kan. Even als het Bonapartisme de parasiet is geworden van de beginselen van 1789, zoo dreigt het Thorbeckianisme de parasiet te worden van de beginselen van 1848. Daartegen te waken is pligt.

Gelijk veelal, groeit het kwaad door onwetendheid. Men weet niet, of weet niet meer, wat Thorbecke een dertigtal en meer jaren geleden voorstond, en in welke opzigten de beweging, welke tot de grondwetsherziening van 1848 leidde, hem is voorbijgestreefd. Noch ook ziet men algemeen, hoe zijne tegenwoordige oppositie tegen eischen des tijds met die oude ideeën zamenhangt.

I.

Den staatsregtelijken strijd tusschen de oude staatsinrigting en de nieuwe denkbeelden, tusschen *ancien régime* en revolutie, kan men in dezen hoofdtrek zamenvatten, dat de oude staatsinrigting rust op de onderscheiding tusschen heerscher en beheerschten, welke onderscheiding de moderne staatsontwikkeling streeft te vernietigen.

In alle vormen van het *ancien régime* is er een persoon of een ligchaam, dat heerscht en beveelt, terwijl het volk volgt, gehoorzaamt en betaalt. De revolutie verklaart daarentegen het volk zelf souverein; d. i. zij verklaart heerscher en beheerschte identiek, en heft daardoor het de oude maatschappij doordringende onderscheid op.

De wetenschappelijke en zedelijke regtvaardiging van de magtsuitoefening in het oude staatsregt wordt gezocht in de meerdere kennis en betere voorlichting van den souverein. Hij weet beter wat voor het volk dienstig is, dan dit zelf. De kerkleer, die aan het volk eene door de uitspraak van paus, concilie of synode erkende goddelijke openbaring tot rigtsnoer stelt, levert aan de wereldlijke magt van het *ancien régime* hare diepste, wijsgeerige wortelen.

De leer der volkssouvereiniteit erkent daarentegen den belanghebbende als hoogsten en eenigen beoordeelaar van 't geen hem dienstig is. Over elk belang beslissen diensvolgens de belanghebbenden, voor zoover het mogelijk is regtstreeks, en, voor zoover hiertegen praktische bezwaren in den weg staan, door vertegenwoordigers. Nu kan het zijn, dat de belanghebbenden hun belang niet goed inzien, of tot verwezenlijking daarvan niet den besten weg inslaan. Maar die kans van dwaling is geringer, dan wanneer een ander, die geen of zelfs dikwijls een strijdig belang heeft, den weg wijst. En voor het overige

is het eene wet der menschelijke ontwikkeling, die ten eeuwigen dage zal blijven, dat ervaring *gekocht* moet worden.

Onze eeuw wordt gekweld door een vorm van het „*ancien régime*", die schijnbaar de revolutionaire beginselen huldigt, maar in het wezen der zaak de in een nieuw kleed voortlevende oude staatstheorie is: n.l. de magtsopdragt door het volk Het volk is souverein, — zegt men —; maar daar het zelf zijne magt niet uitoefenen kan, draagt het aan een persoon of aan een ligchaam die uitoefening op.

De *opdragt* van souvereiniteit aan een persoon of aan een ligchaam, uitdrukkelijk of stilzwijgend, op zoodanige wijze, dat het volk, 't welk de opdragt geeft, zijn regt uit handen geeft en vervreemdt, is de schakel, die den mantel der moderne denkbeelden om den ouden staat vasthoudt en diens gehate figuur een schoonen uiterlijken schijn geeft, welke menigeen verblindt.

Frankrijk is nog zoo gelukkig niet geweest aan dien schijnvorm der volkssouvereiniteit te ontkomen. Steeds heeft het na het verjagen van den eenen heerscher den anderen aangenomen, en er zijn natuurlijk altijd lieden geweest, die getracht hebben hunnen wil als den souvereinen wil des volks te doen gelden. In Frankrijk heeft men er nimmer genoeg gewigt aan gehecht, dat de revolutionaire beginselen een grooten rijkdom van organen, alle met beperkte bevoegdheid, eischen. Zóó diep zijn de beginselen van het oude staatsregt daar nog zelfs in de liberale hoofden geworteld, dat zij zich de provinciale en plaatselijke zelf-regering nog steeds voorstellen als eene delegatie, als eene magtsoverdragt door den souvereinen wetgever aan de gekozene besturen. Volgens de ware beginselen der revolutie heeft geen algemeen bestuurder ooit magt over de lokale belangen bezeten. Aan het individu behoort van zelf wat tot het bloot individueel leven behoort; aan elken

kring, waarin de mensch historisch bij zijne geboorte opgenomen wordt of waartoe hij vrijwillig toetreedt, behoort onvervreemdbaar de regeling van de belangen, tot welker bevrediging die kring strekt. Zoovele organisatiën alzoo, als er verschillende belangen zijn, elke zelfstandig, op haar eigen gebied oppermagtig, maar buiten dat gebied geen gezag hoegenaamd uitoefenende. Dat is het ideaal, 't welk den deken der Parijsche commune, Charles Beslay, voor den geest stond, toen hij in zijne openingsrede van de eerste vergadering van dat ligchaam zeide: „L'affranchissement de la commune est „donc, je le répète, l'affranchissement de la République elle-„même; chacun des groupes sociaux va retrouver sa pleine „indépendance et sa complète liberté d'action. La commune „s'occupera de ce qui est local. Le département s'occupera de „ce qui est régional. Le gouvernement s'occupera de ce qui „est national." (Journal officiel de la commune p. XIV.)

Dit ideaal is jammerlijk in den oorlog tegen de Versaillanen uit het oog verloren, en was waarschijnlijk ook niet dat van de Jacobijnsche meerderheid der vergadering, die er slechts naar streefde Thiers te vervangen. Maar het is niet in het bloed en de vlammen verloren gegaan. Zuiverder dan ooit stond het weinige maanden later geschetst in het werk van Frankrijks Stuart-Mill, den begaafden Courcelle-Seneuil, *l'héritage de la révolution* (Parijs, bij Guillaumin & Cie, 1872.) Dat boek wensch ik in aller handen, ook ten onzent. Want menig verschijnsel leert, dat te veel valsche ideeën van het Jacobinisme en Bonapartisme door ons volk zijn ingezogen.

Zoo veel mogelijk over te laten aan het individu en aan vrijwillige overeenkomsten en organisatiën; — de historisch-territoriale corporatiën (gemeente, waterschap, marktgenootschap, provincie en Rijk) te bepalen tot haren eigenaardigen werkkring, door het meer of min lokale of algemeene van de

behoeften, waarin zij voorzien, aangewezen; — steeds en overal het regt der belanghebbenden zelven te erkennen en te handhaven om, behoudens eerbiediging van meer algemeene en hoogere belangen, hunne zaken naar eigen goedvinden te regelen; — en ten slotte in elken kring de besturen te binden aan den wil der belanghebbenden, en te verhinderen, dat de dienaar of beambte zich als heer en meester opwerpe: — ziedaar het ideaal der moderne maatschappij, ook ten onzent door het liberalisme nagejaagd en door het Thorbeckianisme bedreigd.

Thorbecke noemt den zuiveren vorm der volkssouvereiniteit, de republiek, den vorm, „waarin zonder verder zoeken en „strijden, zonder veel kunst van organiseren en regeren, ieder, „gelijk elk volk, meester van zijn lot zal zijn." (p. XIV). Zeer ten onregte. Het geschetste ideaal is nog ver af en zeer moeijelijk te verwezenlijken.

Reeds de vraag, welke de bevoegdheid van elken kring is, en wie bij verschil beslissen zal, biedt groote zwarigheid. De oude staatsleer lost ze gemakkelijk op. Alle magt berust, volgens die leer, bij den souverein, en daar alle magt in minder omvattenden kring geacht kan worden door hem opgedragen te zijn, bepaalt hij natuurlijk ook hare grenzen. Maar wat beschermt bij die leer datgene, wat tot het individueel leven en tot het gebied van familie en vrijwillige associatie behoort tegen magtsvermeestering des souvereins, tegen regeling door hem?

De constitutionele monarchie misschien? Thorbecke schijnt het te meenen, wanneer hij op p. XV zegt: „De constitutionele monarchie kent éénen absoluten wil niet; zij bestaat in een verband van elkander wederkeerig beperkende organen." Maar blijkbaar dwaalt hij. Wel kent de constitutionele monarchie geen absoluten *individuelen* wil, gelijk de onbeperkte monarchie, maar zoodra kroon en volksvertegenwoordiging tot

overeenstemming zijn geraakt en de *wet* tot stand gekomen is, weerstaat niets meer. Althans niet binnen den zeer ruimen kring, die zonder handtastelijke grondwetschennis tot het gebied der gewone wetgeving getrokken kan worden. En in Engeland, de constitutionele monarchie bij uitnemendheid, waar de gewone wetgever ook den staatsvorm regelt, bestaat zelfs die grens niet. Tegen overheersching door één persoon levert de constitutionele monarchie waarborgen, in zooverre dat die eene persoon, om zijnen wil door te drijven, aan de medewerking van vele anderen gebonden is; maar tegen *wettelijk* onregt, tegen magtsoverschrijding des wetgevers waakt deze staatsvorm niet.

Elders gevoelt Thorbecke zulks en predikt hij aan den wetgever *onthouding*. Het ware toch niet noodig onthouding aan te bevelen, wanneer aan de wetgevende magt inderdaad door andere, haar beperkende organen in de constitutionele monarchie behoorlijk hare grenzen waren aangewezen.

Zeer juist is wat Thorbecke over dien pligt des staats tot onthouding zegt op p. VIII: „Eene eerste wet is onthouding; onthouding van hetgeen zijne roeping als regtsvereeniging te buiten gaat. Het zijn in wezen, bestemming en middelen andere levensmagten dan de staatsmagt, welke de kerk, het onderwijs, wetenschap, kunst maatschappelijk te vormen en te besturen hebben; magten, in wier sfeer burgerlijk overheidsgebod of dwang niet te pas komt."

Hoe hij zelf dien pligt heeft betracht, en in welke mate dat beginsel aanvulling behoeft, behandel ik nader in de laatste afdeeling van dit opstel.

Voorloopig hier slechts dit. Ten gevolge van de loochening van het beginsel der volkssouvereiniteit mist Thorbecke het ware uitgangspunt, zoowel voor de juiste bepaling van de wenschelijke grenzen van de werkzaamheid des staats, als voor de

aanwijzing van de behoeften des levens, die tijdelijke overschrijding dier grenzen noodig kunnen maken.

Zonder erkenning der volkssouvereiniteit ontbreekt aan den feitelijk overmagtigen wetgever de vereischte eerbied voor de andere organisatiën, waarin het volk zijne gemeenschappelijke belangen regelt. Ook al zij de opdragt van de bij vertegenwoordiging uitgeoefende bestuursmagt in algemeene bewoordingen vervat, de bestuurder trekt zich bij erkenning dier souvereiniteit voor elke meer speciale uiting van den wil der belanghebbenden terug. Het *ancien régime* en het Bonapartisme daarentegen, door God of het volk verleende magtsvolheid vooropstellende, maken alle bestuursmagt in kleineren kring van zich afhankelijk. Om eene vergelijking te gebruiken ter verduidelijking. Bij de theorie der volkssouvereiniteit staat het algemeene bestuur tegenover de besturen van lokaliteiten en corporatiën, als een algemeene gevolmagtigde tot een specialen; bij de leer van het *ancien régime* en het Bonapartisme als een algemeene gemagtigde tot de door hem zelven aangestelde onderlasthebbers.

Het veldwinnen van begrip en toepassing van de beginselen der volkssouvereiniteit zal de strekking hebben, om den rijkdom van organisatie te vermeerderen, omdat die beginselen het staatsgezag telkens doen terugwijken, waar de belanghebbenden zelve hunne zaken zelfstandig gaan regelen. De volkssouvereiniteit leidt dus tot vermindering van dwang.

Leidt zij ook tot bondgenootschappelijke staatsinrigting? Naar mijn oordeel niet. Het algemeen belang is niet het belang der gezamenlijke gemeenten of provincien, maar het belang der gezamenlijke individuën. Deze dragen de in kleineren kring gemeenschappelijke belangen ter behartiging op aan de lokale besturen, en die, welke zij allen in den geheelen kring van het staatsverband gemeen hebben, aan het algemeene bestuur.

Wel leidt de erkenning der volkssouvereiniteit er toe om den

republikeinschen regeringsvorm als den eindelijk te bereiken staatsvorm te beschouwen. De monarchie *kan* haar bevorderen zoolang men tegen, de volksvrijheid belagende en onderdrukkende, organisatiën en klassen te worstelen heeft; maar na dien misschien nog eeuwen durenden strijd zal de maatschappij aan den monarchalen vorm zijn ontwassen.

Wanneer ik ook Thorbecke op p. XVII als beginsel van vooruitgang voor inwendige staatsinrigting en beleid erkennen zie, „wat men decentralisatie noemt, initiatief, autonomie, „eigen beweging van de deelen, op hooger en lager trap, over„eenkomstig hunne eigene bestemming", dan moet ik mij verheugen in de overeenstemming, maar à priori toch nog verschil onderstellen, omdat het Thorbeckiaansch ideaal met minachting voor de republiek gepaard gaat. Voorzeker de republiek kan centraliserend zijn; maar uit haren aard is zij het niet. Daarentegen is de monarchie zulks wel. Deze wortelt, hoe ook beperkt en gewijzigd, in de oude maatschappij; in elke monarchie zijn genoeg monarchalen, en gewoonlijk behooren de vorsten tot hen, die van eene van God opgedragene heerschersmagt droomen, en het net van banden en perken, waarmede de constitutiën de vorsten omringen, gaarne verscheurd zagen. Zelfs de meest beperkte monarchie is tevens eene slapende dictatuur, en bij de minste onregelmatigheid in den gang van zaken beginnen velen onmiddelijk de alarmklok te luiden. Groen van Prinsterer noemt ergens *onze* monarchie van republikeinschen zin en geest doorvoed. Ik wil wel gelooven, dat onze monarchie, meer dan eenige andere, van de beginselen van de volkssouvereiniteit doordrongen is, en dat wij in de toepassing dier beginselen met den dag vorderingen maken. Ik neem ook gaarne aan, dat in ons land het orgaan der algemeene belangen tegenover den grooten trek naar lokale afzondering en den bovenmatigen invloed van een paar magtige

kerkelijke ligchamen een ongewoon prestige bezitten moet. Maar ik kan onzen vooruitgang niet aan de vestiging der monarchie toeschrijven. De monarchie heeft op te menig gebied het zelfbestuur trachten te vernietigen. De voorwaarden voor herstel en uitbreiding van zelfregering zijn terugerlangd, toen wanbestuur de monarchie ten val deed neigen, en zij zich genoodzaakt zag, zich met de herlevende en veldwinnende beginselen der volkssouvereiniteit te verzoenen. Indien onze monarchie thans van republikeinschen zin en geest doorvoed is, hebben onze koningen wel het voedsel verstrekt? Groen beweert het, maar ik meen het te mogen betwijfelen.

Doch keeren wij tot Thorbecke terug. Voorzeker heeft ook hij geen kracht aan de volkssouvereiniteit willen geven. Hare beginselen zijn hem opgedrongen. De beweging is in 1848 in dit opzigt veel verder gegaan, dan hij wilde, en na de grondwetsherziening is hij voortgegaan *zijne* beginselen, niet die der Grondwet, voor te staan. Deze punten hoop ik achtereenvolgens aan te wijzen.

II.

Historisch hebben de volksvertegenwoordigingen tweeërlei doel: de vorstelijke regeermagt te *beperken* of die te *deelen*, de belangen en voorregten van corporatiën en steden te waarborgen, of eene gewenschte uitoefening der vorstelijke bestuursmagt ten bate van allen te erlangen. Voor het eerste doel wordt slechts vereischt, dat de vormen zijn geregeld, waarin de vertegenwoordiging hare toestemming aan de voornemens des vorsten verleent of onthoudt; voor het tweede doel behoeft zij eene organisatie en bevoegdheden, die werkdadige medewerking mogelijk maken, en moet zij niet corporatiën en lokaliteiten, maar staatsburgers vertegenwoordigen.

In onzen tijd is de roeping der volksvertegenwoordiging tot mederegering uitsluitend op den voorgrond getreden.

In Engeland was *beperking* der regeermagt, waarborging der genootschappelijke en lokale vrijheid aanvankelijk doel en werkkring des parlements. Langzamerhand veroverde het lagerhuis het leeuwendeel der koninklijke regeermagt, en thans hebben corporatiën en lokaliteiten in het parlement hun heftigsten tegenstander, inzonderheid, nadat de kieswetten van 1832 en 1837 de organisatie van de verkiezingen geheel met het oog op de nieuwe bestemming hebben geregeld. [1])

Zoo kregen ook onze algemeene staten na den afval van Spanje den aan hun oorsprong vreemden pligt tot regering. Zij worstelden gedurende den geheelen tijd van het bestaan der republiek tegen hunne op den ouden werkkring berekende wijze van zamenstelling en stemming. Eerst na de revolutie van de vorige eeuw erlangden zij eene voor mederegering bruikbare inrigting, maar vonden zij zich tevens spoedig geplaatst tegenover eene uit Frankrijk herwaarts overgeplante instelling, de populaire dictatuur.

De oude monarchie was in Frankrijk ondergegaan. Een gekozen ligchaam had de monarchale regeermagt overgenomen en

---

[1]) Merkwaardig is wat de grondige kenner van Engelands innerlijken staatsregtelijken toestand Dr. Gneist met betrekking tot dit onderwerp zegt: „Seit einem Menschenalter beginnen tiefgehende Reformen, welche stets einen „berechtigten Ausgang nehmen, stets in Uebereinstimmung mit der „öffent„lichen Meinung" bleiben, stets mit Besonnenheit durchgeführt erscheinen. „Dennoch wird heute ein sehr unerwartetes Resultat sichtbar; eine Zerstö„rung des Gemeindelebens, eine völlige Auflösung von Kirchspiel und Stadtge„meinde, für welche selbst der Continent noch keine Parallele hat, — und „in Wechselwirkung damit eine Auflösung des ganzen innern Staatsbaus, „welche nur noch äuszerlich verdeckt wird durch einige mühsam aufrecht „erhaltene Institutionen, deren dünne Decke auch schon unterhöhlt ist." enz. (Selfgovernment, Communalverfassung und Verwaltungsgerichte in England. 3e ed. 1871, p. VI.)

was op zijne beurt bezweken voor de dictatuur van een ondernemend soldaat. In naam des volks had Napoleon zich, zoo het heette, ten behoeve van het volk, de regeermagt aangematigd en het ancien régime hersteld. In den vorm had hij de regering met volksvertegenwoordiging behouden. Wet en theorie werkten echter met den voortdurenden oorlogstoestand zamen, om de Napoleontische staatsligchamen tot eene schijnvertegenwoordiging te maken, zonder sympathie bij de natie en zonder regeerkracht. Dergelijke instellingen zouden de onder Napoleontischen invloed tot stand gekomene constitutien van 1805 en 1806 ook hier te lande vestigen. Doch de regeermagt die voor de Napoleons bestemd was, viel ten deel aan het huis van Oranje.

Na het herstel toch van onze zelfstandigheid erlangde Willem I de dictatuur onder belofte eene constitutie te zullen aanbieden. In de proclamatie van 6 December 1813 aanvaardde hij onder die toezegging de hem (stilzwijgend) *door het volk opgedragene souvereiniteit.* Bij het ontwerpen der beloofde constitutie was tweeërlei model voorhanden, het Engelsche en het Napoleontische. In Engeland was bij vrije uiting van den nationalen geest en ontwikkelde parlementaire instellingen de volkswil onweêrstaanbaar, en de koninklijke regeermagt aan de belemmerende en beperkende ondersteuning van de meerderheid onderworpen. In Frankrijk daarentegen was, gelijk in onze laatste op monarchale leest geschoeide constitutiën, het gezag slechts in vorm beperkt. Voor iemand als Willem I, die zelf wilde besturen, kon de keuze niet twijfelachtig zijn. Hij hield zoo veel van zijne dictatoriale magt vast als mogelijk was, en van de spaarzaam aan de Staten-Generaal verleende regten en bevoegdheden maakten deze onder zijne regering nog niet eens gebruik. De afgevaardigden, vooral uit Noord-Nederland, waren naar Napoleontisch model. Onze „nogtansen" verdienen eene even treurige vermaardheid als de Fransche „mamelukken."

De natie had na vijfentwintigjarig geloovig vertrouwen de kosten van hare ligtzinnigheid te dragen, en begon er toen naar te streven het bestuur over hare eigene zaken te hernemen.

Willem II haastte zich niet om aan haren wensch te voldoen. De leening van 1844, de duurte van 1847, het weder dreigend tekort in 1848 en de groote Europesche volksbeweging van dat jaar maakten eindelijk een flinken stap noodig.

Behalve de reeds in 1840 aangenomene ministeriële verantwoordelijkheid, kregen wij eene regtstreeks gekozen volksvertegenwoordiging, periodiek aftredende en ontbindbaar.

Door vestiging van deze instellingen en door de erkenning en huldiging der daaraan ten grond liggende beginselen is het jaar 1848 het uitgangspunt eener vreedzame omwenteling. Zelfbestuur, organisatie des lands door het volk zelf, althans onder zijn overwegenden invloed, zijn daardoor mogelijk.

Welke was en is de houding van Thorbecke tegenover deze beginselen?

a. *Regtstreeksche verkiezingen.*

In de eerste uitgave van de aanteekening op de grondwet (1839) bestrijdt Thorbecke de regtstreeksche verkiezing. „Het „heeft een schoonen schijn, — zegt hij, — het wekt de be„langstelling, wanneer het volk de afgevaardigden zelf benoemt; „dan waarom is 't vooral te doen? Om hen die kiezen, *of* om „hen die gekozen worden? Dat het volk regtstreeks medewerke? „*Of* dat de beste keuze zooveel mogelijk worde verzekerd." (p. 109). *Vertegenwoordigen* is bij hem niet den wil des volks openbaren, maar *de regten des volks waarnemen.* „Men moge twisten „over het woord, ja er enkel een vleijend opschrift in zien van „een nieuwen vorm van aristocratie, het gronddenkbeeld der „zoogenaamde vertegenwoordiging is klaar. Van de zijde der

„bijzondere leden van het staatsgenootschap, door de waardig-„sten zoo men wil, zal worden medegeregeerd. Een zeker ge-„tal van ingezetenen wordt ten deele door de kroon, ten deele „buiten haar gekozen, om, uitsluitend afgaande op de grondwet „en eigen inzigt van het algemeene best, gezamenlijk met de „kroon de algemeene wetgeving en eenige andere regten van „souvereine regeermagt uit te oefenen" (p. 104).

Gelijk betoog vindt men in de tweede uitgave I p. 205 en volgende.

De hoofdtrek van het *ancien régime* wordt alzoo door Thorbecke vastgehouden. De koning en eenige waardigen beslissen voor het volk. *Kiezen* is slechts een vorm om tot de aanwijzing van die waardigen te geraken. Niet om uitdrukking te geven aan eigen wil des volks, maar om dit zich zelven, den waardigsten, besten, verstandigsten meester, te doen geven, is het Thorbecke te doen.

Daarnevens loopt in Thorbecke's geschriften ter bestrijding der regtstreeksche verkiezingen eene argumentatie uit de praktische zwarigheid, dat deze in beginsel de aanneming van het algemeene stemregt in zich sluiten.

„En wie zullen", — zegt hij t. a. pl. 2e ed. I p. 213 — „in „dergelijke kiesvergaderingen worden geroepen? De gansche „bevolking? Dit zal niet ligt iemand meer willen. Men zal „er slechts een zeer klein deel van, altoos veel geringer dan „bij eene trapsgewijze verkiezing mogelijk is, kunnen toelaten. „Volgens welk beginsel? Welk beginsel of welke beginselen „men ook aanneme, men zal komen, zooals ieder kiessysteem, „dat de bevoegdheid naar vermogen of andere uiterlijke eigen-„schappen afmeet, tot een stelsel van voorregten op een grond, „die met de eigenlijke vereischten van een goed kiezer niets „gemeen heeft; men zal classen, grenzen en uitsluitingen vast-„stellen, die louter willekeurig zijn, en die eene ontwikkelde

„publieke opinie steeds zal trachten te verzetten. Het is deze „van het stelsel onafscheidbare willekeur vooral, die verbiedt „het, waar en hoe ook ingevoerd, voor iets anders dan voor „een vorm van overgang te houden."

Thorbecke moest nogtans zwichten. Den volgens hem beteren weg wilde de natie niet bewandelen. Zij koos de directe verkiezing en stelde zich tevreden met eene inconsequente toepassing van het daaraan ten grond liggende beginsel, door Thorbecke zelven nog nader ontwikkeld in eene lezing over het hedendaagsche staatsburgerschap; een stuk bij welks zamenstelling Thorbecke meer dan gewoonlijk onder den indruk van den democratischen geest is geweest.

Het beginsel heeft over Thorbecke gezegevierd, maar deze heeft het niet overgenomen. Naar het Thorbeckiaansche begrip, met overdrijving vertegenwoordigd in de Thorbeckiaansche pers, is ons kiesregt nog steeds, zooals hij het zich dacht in 1839, de vorm waarin het volk zijne *meesters* kiest. Dat de directe verkiezing, om geen klassenheerschappij te worden, voortdurende uitbreiding van kiesbevoegdheid, zoodra deze mogelijk is, vordert, — eene waarheid in 1840 en 1844 zoo duidelijk ingezien, — wordt thans geloochend; — nu baart het geene bezorgdheid, dat het aan de gegoeden toevertrouwde voorregt er naar streeft zich te bevestigen; — nu ziet men niet, dat ons volk, wordt dit streven niet verijdeld, aan eene bevoorregte geldaristocratie zal worden prijs gegeven.

Op pag. XII—XIII der narede van 1869 resumeert Thorbecke de hoofdtrekken der constitutionele monarchie en noemt daaronder eene „vrijgekozen volksvertegenwoordiging, zelfstandig „naar eigen inzigt en oordeel besluitende, zonder eenigen band „met de kiezers."

Nog wordt alzoo de *regtstreeksche* verkiezing niet onder de essentiële vereischten opgenomen, en nog wordt het echt con-

stitutioneel verklaard, dat alle band met de kiezers ontbreke. Geene programma's, geene blootlegging van politieke beginselen, geene gedachtenwisseling tusschen kiezers en gekozenen, zijn nog steeds door de Thorbeckianen voor echt liberaal gehoudene leuzen. Zij houden nog steeds vast aan hetgeen Thorbecke in 1841 schreef (t. a. pl. 2e ed. I p. 275): „Wat zal een goeden „kiezer, die zijne bevoegdheid niet met die van den vertegen„woordiger verwart, bij de keuze leiden? Niet wat de man, dien „hij in 't oog heeft, over deze of gene punten denkt; hetgeen „men ook, met name in gewone tijden, zonder innig onderzoek „van den persoon doorgaans niet kan weten. De vraag zal zijn, „of hem het karakter en de bekwaamheid onderscheiden, tot „waarneming niet eener bepaalde, maar der landszaak in 't al„gemeen gevorderd." Wat beteekent, vraag ik, bij die opvatting de periodieke aftreding? Alleen herkeuring van bekwaamheid en karakter? Geene beoordeeling van staatkundige gedragslijn?

De praktijk begint meer en meer het Thorbeckiaansche standpunt te verlaten. De kiezers doen zich meer en meer gelden. Het betere begrip wint onder hen veld, en zou het nog meer, indien men minder de geheel eigenaardige, staatkundig-zedelijke betrekking tusschen de kiezers en den kandidaat of volksvertegenwoordiger met de burgerregtelijke betrekking tusschen lastgever en lasthebber verwarde, en indien men niet de beginselen van het mandaat op staatkundige vertegenwoordiging, ook ten onregte, trachtte toe te passen. Dat de volksvertegenwoordiging in haar geheel de uitdrukking zij van de heerschende denkbeelden en gevoelens is eene voorwaarde van goede werking der volksregering. Regering en afgevaardigden moeten trachten haar die levensvoorwaarde te verschaffen, door rond voor hunne voornemens en gevoelens uit te komen, vooral vóór eene verkiezing, en door bij persoonlijke verandering van inzigt op hoofdpunten vrijwillig af te treden en eerst eene

herkiezing te vragen. In het publiek belang, niet in privaat contract ligt de grond dier verpligtingen. Twijfel of algemeene oorzaken de vertegenwoordiging anders hebben getroffen dan het land, waardoor het de vraag wordt, of de vertegenwoordiging in haar geheel nog de uitdrukking is van het algemeene gevoelen, is reden tot toepassing van het regt van ontbinding, dat door geene individuele handeling kan worden opgeheven.

b. *Het regt van ontbinding.*

Het in de laatste plaats gezegde bewijst reeds den innigen zamenhang tusschen de volkssouvereiniteit en de mogelijkheid van ontbinding der volksvertegenwoordiging. Zij is een buitengewoon middel om de eenswillendheid van volk en vertegenwoordiging te verzekeren en te handhaven, en past alleen in het stelsel der volkssouvereiniteit. In het Thorbeckiaansch stelsel van regering der door het volk aangewezene waardige meesters past zij niet. Thorbecke bestrijdt dan ook het regt tot ontbinding met warmte in eene bijvoeging in de 2de editie zijner Aanteekeningen (I. p. 272 vv.). Grond en gevolgen van dit regt zag hij destijds zeer goed. Getuige het deze argumentatie (t. a. pl. p. 274): „Het is niet te verbloemen: het beroep op „de kiezers geschiedt onder voorwaarde, dat de kroon aan de „nieuw gekozene vertegenwoordiging gehoorzame. Onder den „naam van mede te regeren oefenen de afgevaardigden de op„perregering. Het appel zelf, door hoevele instantiën vervolgd, „bewijst, dat de kroon in de kamer eene hoogere magt erkent, „daar zij haar vonnis van wacht. Men maakt haar vrij van „eene vroegere kamer, om haar aan eene volgende te onder„werpen. Het is uitstel van dwang om hem onwederstaanbaar „te maken. Waarom echter moet de kroon meer naar de „laatste, dan naar de vorige kamer luisteren?

„Er moet, beweert men, een middel zijn, om verschil tus-„schen de kroon en de meerderheid der afgevaardigden te be-„slissen. De kiezers zijn dat beslissend gezag. Men stelt dan „de constitutionele met een geheel andere soort van vertegen-„woordiging op ééne lijn. Men stelt de landsvertegenwoordi-„gers gelijk met de diplomatische gezanten, wier gedrag door „den souverein, die het opperbeleid heeft, kan worden ver-„loochend.

„Bij wie is echter, in het stelsel eener constitutionele ver-„tegenwoordiging, het beleid? Bij deze, of bij hen die afvaar-„digen? Het zoogenaamde beroep op de kiezers onderstelt het „laatste."

Thorbecke moest weder zwichten. Bij het voorstel van 1844 legde hij zich neêr bij de ontbindbaarheid van ééne der twee kamers, en de Grondwet van 1848 maakte beide ontbindbaar.

Erkent Thorbecke dan nu, dat daarmede, al zij het tegen zijn zin, de in het aangehaalde citaat door hem zelven zoo juist uiteengezette grond van het ontbindingsregt tot een grondwettig beginsel is verheven?

Geenszins. In de Grondwet opgenomen, verliest het voor hem zijne gewigtige leerstellige beteekenis. Als „middel om een grooten maatregel aan eene nieuwe proef te onderwerpen" wordt er in de narede ter loops even melding van gemaakt. Onder de hoofdtrekken der constitutionele monarchie vindt het daar geen plaats.

En de volkssouvereiniteit, de door hem zelven erkende grondslag van directe verkiezing en van ontbindingsregt beide, wordt, ook na 1848, niet in de Thorbeckiaansche begrippen opgenomen en verwerkt.

Merkwaardig is de discussie, over dit punt den 25 en 26 November 1865 in de Tweede Kamer gevoerd tusschen den heer Thorbecke en den heer van Foreest. Deze beschuldigde Thor-

becke van het voorstaan der volkssouvereiniteit. Thorbecke wascht zijne handen in onschuld. De hoofdbeginselen van de staatkundige beweging van 1848 verloochenende, zegt hij: „Waar en wanneer heb ik ooit het woord of het beginsel der „volkssouvereiniteit ingeroepen? Men versta onder volkssou„vereiniteit, wat men wil, maar is daarvan in de door mij „voorgedragen wetten — en daaronder zijn nog al karakteris„tieke wetten — een spoor te vinden? Wanneer men mij „spreekt van volkssouvereiniteit, dan spreekt men mij van een „chaos, van iets „waarvan ik geen klaar begrip kan vormen."

En van Foreest antwoordt: „De conservatieven, hoewel niet „stelselmatig tegen volksinvloed gekant, hoewel zelfs een krach„tig volkselement voorstaande, streven niet, zooals de liberalen „in min of meerder mate, naar volkssouvereiniteit. De con„servatieven willen voorkomen, dat de liberalen *volksinvloed* „in *volksalmagt* doen ontaarden." En te dien einde willen zij „eene zelfstandige magt in den staat, die hoog boven de par„tijen, boven hare driften en hartstogten verheven, de roeping „heeft, om de stemmen niet alleen te tellen, maar ook te we„gen, en om, zoo het duidelijk wierd, dat de belangen van „den staat of de regten van de minderheid wierden in gevaar „gebragt, zich boven den wil van de tijdelijke meerderheid te „verheffen en *door een beroep op het volk* voor de vrijheid en „het staatsbelang te waken." (Bijblad 1865/66, IIe kamer, p. 201.)

De aanvaller der volkssouvereiniteit, de vlugt zijner welsprekendheid, door zich tijdig de Grondwet te herinneren, binnen grondwettige grenzen beperkende, komt er daardoor toe, zelf aan de bestredene leer zijne hulde te brengen. De kroon zal toch in het uiterste geval, wanneer de nood dringt, tegen de meerderheid der vertegenwoordiging *een beroep* doen op *het volk*. De volkssouvereiniteit *en action!* Want zoo het volk

de meerderheid steunt is er natuurlijk voor de kroon niets meer aan te doen. Wel is de volkssouvereiniteit dus goed in de Grondwet geworteld. Vóór 1848 zou de anti-revolutionaire redenaar zulk eene inconsequentie niet hebben gezegd, als thans. Dan hadde „een beroep op de door God verleende „magt des zwaards" de zinsnede aangevuld naar de eischen van logica en rhetorica. Maar *les idées marchent.* De heer van Forcest eindigt met eene buiging voor de stembus, even als weinige jaren later het ministerie Heemskerk Az..

Zoo wil het de Grondwet.

Om dien wil ingang in de praktijk te verschaffen, werkt Thorbecke mede, doch met kwalijk verholen onwil. Wanneer hij het doet, brengt hij een zwaar offer aan zijn wensch, om met de liberalen op goeden voet te blijven. Dit zal blijken uit een onderzoek zijner begrippen ten aanzien van

c. *de ministeriële verantwoordelijkheid en de stelling der ministers.*

Ministeriële verantwoordelijkheid willen alle partijen sedert 1840. Maar in de toepassing der formule openbaart zich groot verschil. Volgens de opvatting der liberalen, wortelende in de leer der volkssouvereiniteit, werkt zij niet alleen repressief, maar ook preventief. Zij strekt niet alleen, om kwaad te bestraffen, maar ook om het te voorkomen; niet alleen om na verrigte handeling goed- of af te keuren, maar ook om aan te wijzen, in welke rigting de Regering heeft te handelen, om op den bijval van de volksvertegenwoordiging te kunnen rekenen. Om dien invloed te verzekeren, staat aan deze in het uiterste geval de weigering van crediet ten dienste. Tegenover 's Konings formele bevoegdheid om ministers te benoemen of te behouden, in welke de vertegenwoordiging geen vertrouwen heeft, staat de formele bevoegdheid van de volksvertegen-

woordiging, om geene gelden toe te staan. Kameront binding kan vergewissen, of de volksvertegenwoordiging, aldus haar vertrouwen onthoudende, in overeenstemming zij met het volk, maar na die proeve kan slechts wijziging van ministerie den regelmatigen gang van zaken verzekeren. En daar op de Regering uit geenen hoofde de pligt rust, om aan een onwillig volk op te dringen, wat het zelf niet begeert, vordert de liberale opvatting, dat de gewantrouwde minister zijn ontslag vrage en dat de Koning het aanneme.

Deze regelen, door welker opvolging in gewone omstandigheden de regelmatige gang van het constitutioneel gouvernement verzekerd wordt, vormen het zoogenaamde *parlementair* stelsel.

Het is hun, die het *ancien régime* in de vormen van het constitutioneel staatsleven willen voortzetten, een doorn in het oog. Men verzet zich niet meer, gelijk Koning Willem I, tegen de aanneming der ministeriële verantwoordelijkheid, maar men tracht deze op allerlei wijze te beperken, en haar onschadelijk te maken door de leer, dat de volksvertegenwoordiging geene begrooting op grond van wantrouwen tegen de regering, — 't welk men handig, doch ten onregte, eene reden buiten de begrooting noemt, — afstemmen mag.

Wij hebben het beruchte rapport aan den Koning naar aanleiding der motie Keuchenius nog versch in het geheugen. De destijds regerende partij zou eens voor goed, aan 'tgeen in haar oog eene onmatige uitbreiding was van het beginsel der ministeriële verantwoordelijkheid, een einde maken, en de volksvertegenwoordiging „binnen de grenzen" terugbrengen [1]). Reeds

---

[1]) In het rapport aan den koning naar aanleiding van de aanneming der motie Keuchenius opgenomen in de Staatscourant van 2 October 1866 leest men, „Door de aanneming dezer motie, welke, in verband met de toelich-„ting daarvan door den voorsteller gegeven en met de beraadslaging daarover „gevoerd, niet anders kan worden beschouwd, dan als eene afkeuring en be-

na weinige dagen van openbare bespreking was zij genoodzaakt eene poging te doen, om door eene koninklijke proclamatie het terrein van den strijd te verplaatsen, en, toen zij wederom door een votum van wantrouwen getroffen werd sloeg zij een lageren toon aan. In haar rapport aan den koning, houdende advies tot de tweede kamerontbinding, erkent zij, dat, om als minister te kunnen aanblijven, eene voldoende ondersteuning bij 's volks vertegenwoordigers onmisbaar is. „*Zonder die on-*„*dersteuning kan in een vrij land als het onze niet worden gere-*„*geerd*" (Staatscourant 4 Januarij 1868). Zoowel door die erkenning, als door de openbaarmaking van het zoogenaamde Oranjeboek, aanvaardde ook zij de beginselen der volkssouvereiniteit, al bleek het na den uitslag der verkiezing, dat die beginselen haar nog niet in merg en been waren doorgedrongen.

Ook bij dezen beslissenden staatkundigen strijd bleef Thorbecke de leider der voorstanders van het parlementaire stelsel. Toch moet hem dit moeite hebben gekost. Want èn vóór èn tijdens èn na dien strijd staat hij wetenschappelijk in het kamp der tegenstanders, behoudens één punt van verschil, 'twelk ik aanstonds zal aanwijzen.

In 1845 levert hij een uitvoerig betoog, dat de afkeuring van het regeringsbeleid geen motief tot afstemming eener begrooting behoort te zijn (Redev. I p. 115 v.v.) [2]). Van de vrije handeling

---

„risping van de benoeming van den laatstafgetreden minister van Koloniën tot „uwer Majesteits Vertegenwoordiger in Nederlandsch-Indie, is de Tweede Ka-„mer, naar ons oordeel, met overschrijding van hare grondwettige bevoegdheid „getreden op het gebied der uitvoerende magt bij den koning berustende, en „heeft zij inbreuk geraakt op het praerogatief der kroon, waarvan de uitoefe-„ning, naar de uitdrukkelijke bepalingen der grondwet, aan den koning, als „hoofd der uitvoerende magt en als opperbestuurder der kolonien, vrij en „onafhankelijk van elke tusschenkomst of inmenging der Staten-Generaal ge-„waarborgd behoort te blijven."

[2]) Men vindt in die redevoering o. a. de volgende zinsneden: „Weigering

der kroon moet men verbetering wachten. En hoewel Thorbecke sedert dien tijd herhaaldelijk heeft medegewerkt om het parlement pressie op de kroon te doen uitoefenen, blijft hij bij elke gelegenheid volhouden, dat wij een *koninklijk* geen *parlementair* ministerie hebben.

Op het oogenblik zelfs, waarop Thorbecke als leider der liberalen door grondwettige middelen een ministerie, welks aanblijven voor koning en vaderland noodlottig kon worden, tot heengaan *dwingt*, houdt hij eene redevoering, waarin hij het parlementaire stelsel afkeurt; verklaart hij, dat het hier geheel anders is dan in Engeland; dat de kroon hier grootere zelfstandigheid heeft en hebben moet, en betuigt hij eindelijk „de „vrijheid der kroon zooveel mogelijk gespaard te willen zien" (Redev. 23 April 1868). Geen wonder, dat de minister Heemskerk Az., die deze beginselen in praktijk wilde brengen, tegenover zulk een aanvaller in de discussie zeer op zijn gemak was.

Ook volgens de narede is de eerste hoofdtrek van de constitutionele monarchie „zelfstandigheid der monarchische regering „met onbeperkte ministeriële verantwoordelijkheid" (p. XII) en is de volksvertegenwoordiging „zonder deelneming aan de „uitvoerende magt, wier werking zij door middel der ministe-

---

„van begrooting zal de kroon noodzaken de ministers door anderen te ver„vangen. Handelen wij grondwettig, wanneer wij hiertoe noodzaken? Wij „*kunnen* weigeren, maar zullen wij al wat wij kunnen *regt* achten? . . . . „De uitvoerende magt houdt op zelfstandig te zijn, wanneer de kroon regeert „met ministers die men haar geeft. . . . . De vertegenwoordiging brengt het „regt tot benoeming en ontslag van ministers in het wezen tot zich over, „wanneer zij tot verandering van het ministerie op de voorgestelde wijze dringt. „Zij treedt daardoor buiten haren kring. . . . . Zij moet, in haar eigen be„lang, geen invloed willen hebben op de zamenstelling van het ministerie . . . „Zij verkracht het uitdrukkelijk voorschrift der grondwet, dat den koning „meester maakt van die benoeming en dat ontslag." (t. a. p. I p. 119 en 120).

„riële verantwoordelijkheid contrôleert" (p. XIII). Engelands voorbeeld mag vooral niet nagevolgd worden, en het gouvernement is slechts dienaar van de landswet en het landsbelang naar *eigen* begrip en overtuiging. Verwerping van begrooting „van wege zware grieven tegen het ministerieel beleid" wordt, en dit kon na twintigjarige praktijk wel niet anders, *implicite* geoorloofd verklaard; maar de begrootingsverwerping, om homogenieteit tusschen meerderheid en regering *a priori* te verzekeren, en om een bestuur in eene door het land afgekeurde rigting en alzoo het *ontstaan* van zware grieven *voor te komen*, heet in Thorbeckiaanschen stijl verwerping „om in nieuwe mi„nisters onderdanen te erlangen" en wordt als uiting der zelfzucht afgekeurd (p. XI.).

Er is echter tusschen Thorbecke en de eigenlijke monarchalen een belangrijk punt van verschil, ten gevolge waarvan de door beide gedane eisch van *zelfstandigheid der kroon* volstrekt niet hetzelfde beduidt. Er is eene partij, waarschijnlijk minder onder de staatslieden, dan wel in den lande, die mank gaat aan het Orangistisch-monarchaal bijgeloof, dat de koning, de Oranjevorst, — alleen *omdat* hij koning en Oranjetelg is, — wèl het best zal weten en doen wat den lande goed is. Zij wil, dat de koning *zijn* wil kunne ten uitvoer brengen. De historische traditie der Orangistische dictatuur, als middel tot bestrijding der aristocratie, leeft in haar voort, hoewel na de vestiging van het koningschap de toestanden ten eenenmale zijn veranderd.

Thorbecke behoort niet tot haar en hij vleit haar ook niet. Hij wil de zelfstandigheid der kroon, ten einde eene uitgebreide werking van den *ministeriëlen* wil te verzekeren. Hij heeft voorliefde voor eene minister-dictatuur, waarvan de Fransche Julij-monarchie zulke schitterende voorbeelden opleverde. Niet Engelsche ministers, die, schijnbaar oppermagtig, in het wezen

der zaak den wil der meerderheid uitvoeren, maar mannen als Guizot en Thiers, aristocraten des verstands, die eigen begrip volgen, zijn het middenpunt van de constitutionele monarchie naar de beschrijving van Thorbecke. Courcelle Seneuil vat het verschil tusschen vrije landen en Frankrijk zamen in deze zinsnede: „Dans les pays libres le politicien obéit, en France il „commande" t. a. p. p. VI. Alleen *politicien* der laatste soort te zijn, kon voor Thorbecke aantrekkelijkheid hebben.

In dit licht beschouwd, is de volgende zinsnede der narede zeer merkwaardig: „De minister kan niet dan in overeenstem„ming met het parlement besturen en hij is verantwoordelijk „aan het parlement. Wordt dit zoo begrepen, dat het gouver„nement dienaar der meerderheid is; blijft het niet vaststaan, „dat het gouvernement dienaar is van de landswet en het „landsbelang, geroepen tot uitoefening van de regten en plig„ten der kroon naar eigen begrip en overtuiging, niet naar de „begrippen of den wil van anderen, vorst zoo min als partij, „dan gaat een der hoofdorganen en waarborgen der constitu„tionele monarchie, en de ministeriële verantwoordelijkheid „zelve te niet." (p. XII.)

In deze zinsnede wordt de voor de kroon gehandhaafde magt theoretisch aan den koning onttrokken en aan den minister als zelfstandig constitutioneel orgaan toegekend. Ten onregte. Want al is de koning, omdat hij te midden der wisselende overtuigingen en meerderheden blijvend drager der koninklijke magt is, genoodzaakt niet eigen wil en wensch, maar staatkundige noodzakelijkheid te volgen; — al zijn dus de ministers, die het vertrouwen der natie genieten, dikwijls tijdelijk alvermogend, — zij blijven *dienaren* en hunne magt is geene zelfstandige. Het *ministerieel* begrip heeft slechts kracht, voor zoover en omdat de koning, op staatkundige noodzakelijkheid afgaande, zich er mede vereenigt. Verschil tusschen koning

en minister is theoretisch ondenkbaar. De minister, die wat de koning wil, niet goed acht, en met wiens inzigten en handelingen de koning zich niet vereenigen kan, moet zijne betrekking nederleggen.

Thorbecke verbergt de fout van zijn betoog onder eene stylistische onnaauwkeurigheid. Hij zegt: „Het gouvernement" [d. i. in constitutionelen zin *koning* en *ministers* te zamen] „is die„naar van de landswet en het landsbelang, geroepen tot uit„oefening van de regten en pligten der kroon naar eigen begrip „en overtuiging, niet naar de begrippen of den wil van ande„ren, vorst zoo min als partij." Zal het laatste deel der zinsnede geene ongerijmdheid zijn, dan moet de *vorst* buiten *het gouvernement* staan en is onder *het gouvernement* alleen de *minister* te verstaan. Het verder bedoelde *eigen* begrip zou dan niet het *gouvernementeel* of *koninklijk-ministerieel* begrip, maar bloot het *ministerieel* begrip zijn. Doch dan blijkt ook de dwaling onmiddelijk. De minister moge persoonlijk slechts met zijne eigene overtuiging te rade hebben te gaan, daardoor wordt de zelfstandigheid van *het ambt* niet bewezen. Want de minister, wiens eigen begrip de goedkeuring des konings niet verwerft, moet ophouden zijn ambt te bekleeden. En wie in dit ambt zijne begrippen tegenover eene parlementaire meerderheid zou willen handhaven, moet verwachten, dat hij zijne betrekking door de werking der ministerieele verantwoordelijkheid verliest.

Het is niet te ontkennen, dat deze dubbele afhankelijkheid, van vorst en partij, bij personen, die in het ministerieel ambt een middel van bestaan of een levenslangen werkkring zoeken, eene buigzaamheid vordert, welke aan hun karakter schaadt. Iemand, die boven alles aan eigen begrip gehecht is, kan slechts minister zijn gedurende de korte tijdvakken, waarin zijn begrip het begrip van den dag is. Tenzij hij aan den vorst en aan de parlementaire meerderheid slechts een schijn van

zelfstandigheid laat, en vorst en partij feitelijk tot zijne dienaren maakt.

Wanneer Thorbecke in het constitutioneel stelsel prijst, dat het aan de aristocratie des verstands de meeste kansen aanbiedt om op hare plaats te komen (p. XIV), dan geloof ik, dat hij dwaalt. Het volk houdt zijne vertegenwoordiging op zijn eigen peil. Van de mate van opgewektheid der algemeene stemming hangt af, of het mannen van talent zoekt of afstoot. Voor den wezenlijken aristocraat des verstands heeft de constitutionele monarchie even als andere regeringsvormen alleen in bewogene tijden eene ruime plaats. Dan zal de menigte, om eene uitdrukking te gebruiken, waarin Thorbecke eene in zijne geschriften geheel op zich zelve staande hulde brengt aan eene theorie, die hij niet deelt en die zijne aanhangers ridiculiseren, „niet door het oog van het verstand, maar door het gevoel, worden geleid tot de karakters en talenten, die het land moeten redden." (Aanteekening 2de ed. I. p. 213). Wanneer zulk een aristocraat, door de menigte instinctmatig vooropgesteld, ook in gewone tijden politiek partijhoofd wezen wil, dan heeft hij een hevigen strijd te wachten tusschen zijne aristocratische natuur en de magt der menigte, die hem verhief. Want deze treedt niet, gelijk Thorbecke meent, alleen in tijden van nood op, om dan weder ter ruste te gaan. Zij blijft hem dragen, mits hij haar voortdurend bevredige, zoowel wanneer zij vooruitgang als wanneer zij stilstand wil. En hij moge zich verweeren zooveel hij wil, nu hier, dan daar moet te dien einde iets van eigen begrip opgeofferd worden, en op het eene offer volgt noodwendig een ander. Weigert hij; dat zelfde instinct, 't welk hem verhief, laat hem vallen.

De volksgeest heeft sedert 1848 veel gewrocht, en Thorbecke heeft er tot nog toe kracht in gevonden, maar de vergelijking

tusschen zijne denkbeelden en de feiten zal het ons steeds meer doen blijken, dat van de constitutionele monarchie, zooals hij ze zich in 1839 dacht, naauwelijks een spoor te vinden is.

Slechts op één, doch ook nog al gewigtig punt, heeft Thorbecke tot dusverre eene grondwettige bepaling tot eene doode letter weten te maken. Het behoort tot de positie des ministers en vinde daarom hier nog zijne plaats. De Grondwet veroorlooft, dat de minister tevens lid der volksvertegenwoordiging is. Een lid der Staten-Generaal, als minister optredende, neemt een bezoldigd staatsambt aan en houdt uit dien hoofde op volksvertegenwoordiger te zijn. Doch niets belet zijne dadelijke herkiezing, dan alleen een Thorbeckiaansch begrip.

De vereeniging van beide betrekkingen, door de Grondwet veroorloofd, vormt als van zelf een naauwen band en een regelmatig gedachtenverkeer tusschen de regering en de volksvertegenwoordiging. Wetgevende en uitvoerende magt komen minder scherp tegenover elkander te staan. Gemeen overleg, in den goeden zin des woords, wordt er door bevorderd. De volksvertegenwoordiger-minister heeft, wanneer hij in den geest der meerderheid handelt, eene grootere kracht in de raadzaal des vorsten en tegenover de oppositie, omdat hij aftredende zijne politieke stelling onverzwakt behoudt en een na hem optredend minister dadelijk met zijne volle politieke kracht te rekenen heeft. Ligtvaardige kabinetsveranderingen worden hierdoor belemmerd. De vereeniging dezer betrekkingen heeft dien ten gevolge de strekking, om den invloed van parlementaire en extra-parlementaire intrigue te verzwakken. Om die reden bevordert zij de overeenstemming van rigting tusschen volk en regering, en is zij een middel tot vermeerdering van volksinvloed.

In ons provinciaal en gemeentelijk bestuur is het door Thorbecke in het Rijks-bestuur bestreden stelsel reeds aangenomen. De leden van Gedeputeerde Staten en de wethouders zijn tegelijk leden van het uitvoerend en van het wetgevend collegie in provincie en gemeente. De burgemeester is in de gemeente voorzitter van beide collegien, en wordt bovendien, wanneer hij niet zeer impopulair is, regelmatig tot lid van den raad gekozen. Aan die vereeniging van betrekkingen is grootendeels toe te schrijven, dat over het algemeen eene zoo goede harmonie tusschen het wetgevend en uitvoerend gezag in de provinciën en gemeenten bestaat.

In de Thorbeckiaansche theorie past de vereeniging niet, omdat zij het der Regering nog moeijelijker maakt, dan het thans reeds is, om aan den wil der meerderheid van volk en volksvertegenwoordiging met goed gevolg weêrstand te bieden. De zelfstandigheid der monarchische magt zou er onder lijden. „Wanneer men bedenkt" zegt Thorbecke in zijne aanteekening 1e ed. p. 135, „dat de Staten-Generaal worden geroepen om „onafhankelijk van het gouvernement des konings, met het„zelve mede te regeren, en dat de ministers de hoofdambtena„ren zijn van dat gouvernement voor de uitvoering, zoo vraagt „men welligt, of er één ambt in den Staat is, *zoo min* als het „hunne vereenigbaar met het lidmaatschap der Staten-Generaal." In de 2e editie wordt de bedoeling van dit argument, nl. om den afstand tusschen de Kroon en de volksvertegenwoordiging toch vooral goed te doen bewaren, nog verduidelijkt. Daar leest men I, p. 265: „Men brenge zich de tweederlei, tegen„gestelde roeping duidelijk voor den geest; die der Staten„Generaal, om, onafhankelijk van de regeermagt der Kroon, „ te onderzoeken en met haar mede te regeren; die der minis„ters, om van de regeermagt der Kroon, wier inzigt het hunne „is, de hoofdorganen te zijn. Men vindt dan welligt geen ambt

„in den Staat, *zóó min* als het hunne vereenigbaar met het „lidmaatschap der Staten-Generaal." Kroon en Staten-Generaal hebben alzoo naar Thorbecke's opvatting eene *tegengestelde* roeping; voor zamenwerking van regering en vertegenwoordiging, elk in eigen kring, voor het landsbelang, gelijk van dagelijksch bestuur en gemeenteraad voor het gemeentelijk belang, is in Thorbecke's voorstelling geene plaats. Hij voelt zich meer aangetrokken tot het beginsel der in Bonapartischen geest vervaardigde constitutiën, die de vereenigbaarheid uitsluiten, dan tot dat der Engelsche en op hare leest geschoeide, die ze toelaten of vorderen.

Na in 1840 en in 1844 in de kamer voor zijn gevoelen propaganda te hebben gemaakt, hernieuwde hij ook in 1848 zijne oppositie, doch zonder succes. Hierbij werden mede praktische argumenten ingeroepen, „Kan de minister", zoo vraagt hij in zijne bijdrage tot de grondwetsherziening (p. 56), „als zoodanig „tegelijk ontwerpen van regeringswege voorstellen en ze als „volksvertegenwoordiger beoordeelen? Kan hij tegelijk als „volksafgevaardigde verantwoording vragen en haar als minis„ters geven?" En wie door dit argument nog niet overtuigd was, zou het misschien kunnen worden door het argument der commissie van 17 Maart, waarvan Thorbecke lid was: „Nie„mand kan tegelijk *aan de ministerstafel* en *op de banken der „afgevaardigden* zitten."

Dat zulke aardigheden als argumenten werden gebezigd, bewijst de zwakheid van het stelsel. Of zou men kunnen aannemen, dat Thorbecke daaraan waarde heeft gehecht? Heeft eene vooropgevatte meening zoozeer zijn geest kunnen verblinden? Immers zouden gelijke zwarigheden verhinderen, dat ooit in eene vergadering een lid als voorsteller, voorzitter of rapporteur optrad. Kan iemand, zoo zou men b.v. in den Thorbeckiaanschen gedachtengang kunnen vragen, te gelijk als

burgemeester voorstellen doen en ze als raadslid beoordeelen; te gelijk als hoofd van het dagelijksch bestuur inlichtingen geven en ze als raadslid vragen; te gelijk als voorzitter leiden en als raadslid geleid worden; ja te gelijk op twee stoelen op den voorzittersstoel en op eene raadsheersplaats zitten?

Bij een debat in eene weinig ernstige en weinig nadenkende vergadering, waar eene aardigheid soms beter doel treft en meer stemmen wint dan een degelijk argument, kunnen redeneringen als de aangehaalde geduld worden. In een serieus geschrift van een man als Thorbecke zou men ze niet moeten vinden.

Over het hart der quaestie sprak de minister Donker Curtius, toen hij bij de verdediging der vereenigbaarheid op 19 Augustus 1848 zeide: „Wanneer een lid der kamer tot minister be„noemd zijnde, door de kiescollegiën herkozen wordt, dan „volgt daaruit niet, dat de regering die twee betrekkingen „vereenigd heeft; maar dat de kiescollegiën zich geheel en „volkomen aan het stelsel van dien minister hechten, — dat „zij verlangen, *dat hij als lid der kamer zijne stem zal geven „aan hetgeen hij als minister voorstaat. Dit strijdt niet met*, — „*maar bevestigt het stelsel der vrije verkiezingen.*"

Juist zulk eene aanmoediging van de ministers door de volkskeuze, welke natuurlijk ook hare keerzijde kon hebben, wanneer impopulaire ministers optraden, wilde Thorbecke niet. En hij wist de werking der door hem bestredene bepaling te verijdelen. Na de invoering der Grondwet werden enkele ministers in de 1e en 2e kamer gekozen. Doch toen Thorbecke en van Rosenthal in 1849 ministers werden, stelden zij zich niet als leden der kamer herkiesbaar, en verklaarde Thorbecke in zijne eerste rede nogmaals, dat hij en van Rosenthal de betrekkingen onvereenigbaar achtten.

En sedert hebben tot op den huidigen dag de kiezers nog geen minister tot lid der staten-generaal gekozen of herkozen.

Enkele malen is een minister kandidaat geweest, doch gewoonlijk is de Thorbeckiaaansche regel gevolgd, als ware hij de wettelijke.

III.

Voor de wetenschappelijke verklaring van de beginselen van ons staatsregt houdt ieder het oog gevestigd op de bakermat der constitutionele instellingen, Engeland. Daar zijn die beginselen uit en door de praktijk ontwikkeld. Uit Engelands staatsgeschiedenis kan men leeren, aan welke behoeften des levens de regten, vormen en gewoonten, welke Engelands staatsregt uitmaken en die op het vasteland in stellige, grondwettelijke bepalingen geformuleerd zijn, hun ontstaan te danken hebben. Engelands constitutie is het model, waarnaar de overige zijn vervaardigd, met die uitzondering, dat de vorsten op het vaste land op allerlei wijzen gepoogd hebben in het net, waarin de nationale geest in Engeland de kroon medesleept, eene opening te maken. Zij trachtten steeds de zelfstandigheid van het gouvernement, dat is met andere woorden de magt om tegen den wil der natie te handelen, te handhaven, en de volksvertegenwoordiging „binnen de grenzen" te houden. Het regt van vereeniging en vergadering is verkort; — het kiesregt door officieele kandidaten en kunstmatig geformeerde kiesdistricten vervalscht; — het regt om de uitgaven en middelen toe te staan besnoeid; — de gedachtenuiting der volksvertegenwoordiging belemmerd; — haar tijd van zitting beperkt; — hare inwendige organisatie en wijze van beraadslaging en beslissing aan banden gelegd; enz. De constitutionele staatsgeschiedenis der volken op het vaste land, onze eigene niet uitgezonderd, is tot dusverre meer een strijd tot *verkrijging* dan eene historie der *toepassing* van de beginselen,

vrijheden en regten, die in hun geheel den naam van constitutionele monarchie dragen.

Hierbij komt nog, dat bij het ontwerpen onzer constitutiën het Engelsche model veelvuldig en voortdurend is geraadpleegd. Hogendorp had volgens Thorbecke zelven „één oog, en dat, „waarmede hij meest zag, op onze oude inrigting, het ander op „Engeland gevestigd." (Aant. I p. 107). De ministerieële verantwoordelijkheid, door Willem I nimmer gewild en het hoofdpunt van den tegen hem gevoerden staatsregtelijken strijd, is een bij uitnemendheid Engelsch, op het vaste land, toen Thorbecke zijne aanteekening schreef, nog nergens goed in praktijk gebragt constitutioneel begrip. Bij de Grondwetsherziening van 1848 waren allerwege de oogen weder op Engeland gerigt. Elke harer bladzijden getuigt er van. Het ministerie, dat de wetten voordroeg, gaf reeds bij zijn optreden te kennen, dat de voor te dragen gewijzigde Grondwet zou zijn „in groote „trekken aan de Britsche constitutie gelijk, met die wijzigin„gen, welke onze landaard en de tegenwoordige behoeften ver„eischen" (Voorduin, Gesch. p. XVI). En na het uittreden van de ministers Schimmelpenninck en Nepveu bleek het uit de redevoering van den minister van Justitie op 13 Mei, dat de meerderheid aan die woorden een zoo ruimen zin hechtte, dat zij daarmede voorstellen beoogde, welke de vertegenwoordiging des volks tot eene waarheid maakten, of, om de taal van graaf Schimmelpenninck te bezigen, eene proeve behelsden, om het koningschap op republikeinsche vormen en instellingen te doen rusten (ibid p. XIX—XXII).

Thorbecke alleen staat pal in zijn afkeer van de Engelsche instellingen.

„Men gevoelt", zegt hij nog in zijne narede, „dat ik spreek „van onze moderne constitutionele monarchie op het vaste „land. Hetgeen krachtens particulier engelsch gewoonteregt in

„Groot-Brittanje bestaat, een parlement met onbepaalde be-
„voegdheid, vermenging van wetgevende en uitvoerende magt,
„het ministerie vertegenwoordiger van het lagerhuis en eene
„partij, elders na te bootsen en als wetgevende gedachte tot
„voorbeeld te nemen, ware een erg misverstand" (p. XIII).

In welke rigting moet men zien, om de door Thorbecke bedoelde „constitutionele monarchie op het vaste land" te zien?

Prof. Tellegen, in zijn belangrijk artikel over Thorbecke's parlementaire redevoeringen in den Spectator van 1870, meent die in Zuid-Duitschland te moeten zoeken. Hij neemt aan, dat Thorbecke zich „in de praktijk wel, maar in de theorie „niet geheel heeft losgemaakt van het min of meer Duitsche, of „wil men liever van het dualistische standpunt door hem inge-
„nomen tijdens de bewerking zijner aanteekening op de Grond-
„wet van 1840." Ik stuit op een hoofdbezwaar, dat mij verhindert dit gevoelen te deelen. De Duitsche Grondwetten van dien tijd hebben de strekking om aan 's vorsten persoonlijken wil overwigt te verzekeren en de ministers tot zijne persoonlijke dienaren te maken. Willem I had in dit opzigt het karakter der Duitsche vorsten. Thorbecke kan daardoor niet aangetrokken zijn.

Zijne geschriften hebben overal de strekking, om wel de monarchale magt te versterken, maar ten bate van den minister, die ze in werkelijkheid uitoefent. Den geest van hen, die den regel uitvonden „*le roi règne, mais ne gouverne pas*", en die, even als Thorbecke, wisten te zorgen, dat de meerderheid der Kamers het hun niet lastig maakte, vindt men veeleer bij hem in woord en daad terug, dan Duitsche praktijk of Duitsche theorie. Daarom is mijne meening, dat Thorbecke vooral dacht aan de staatsregelingen, waarin na de revolutiestormen in Frankrijk en hier het zwaartepunt van het bestuur weder bij het uitvoerend gezag kwam te liggen. Onder deze

had die der Julijmonarchie eene periode van bloei, en vooral van glans, in den tijd van Thorbecke's grootste werkzaamheid als politiek schrijver. En de Fransche ministers van die periode zijn stellig de voorbeelden, waarnaar Thorbecke zich zijn ideaal van een constitutionelen minister vormde.

Thorbecke's waarschuwing tegen navolging van het voorbeeld van Engeland is ook voor een deel het gevolg eener onjuiste voorstelling van het Engelsche staatsregt;.... en onbekend maakt onbemind. Op het hoofdpunt van verschil, de verhouding van de regering en de ministers tot de volksvertegenwoordiging, is zijne opvatting ten eenenmale onjuist. Geen Engelsch staatsman noch schrijver beweert of kan beweren, dat de regering in Engeland de vertegenwoordiger is van het lagerhuis en van eene partij. Alle nuances van monarchale en constitutionele begrippen, welke men hier vindt, kent Engeland evenzeer, en bij de laatste parlementsontbinding naar aanleiding der aanneming van Gladstone's resolutiën over de Ierssche kerk, hoorden wij aan de overzijde der Noordzee volkomen gelijke leuzen klinken, als in 1866—1868 ten onzent. De kroon is in beide landen een zelfstandig orgaan, niet voor 's vorsten persoonlijk genoegen, maar, gelijk elke staatsmagt, ten behoeve des volks bestaande, en daarom niet tegen den weluitgedrukten wil des volks te keeren. In beide landen werkt die staatsmagt door verantwoordelijke ministers, behoudens eene bepaling omtrent vreemdelingen, wettelijk geheel vrij door de kroon benoemd en ontslagen. De zedelijke onvrijheid der kroon ontstaat in beide landen enkel uit het landsbelang, 'twelk de kroon verbiedt de wenschen des lands gering te schatten. Engeland heeft evenzeer als wij een *koninklijk* ministerie, doch dit is ook, dáár even als hier, slechts levensvatbaar, wanneer het zich verheugen mag in het vertrouwen van de meerderheid der

volksvertegenwoordiging en wanneer het in overeenstemming met het parlement bestuurt [1]).

Dat overigens geene overname van alle details der Britsche instellingen beoogd mag worden, en eigenaardige toestanden hier hunne eischen hebben, zal ieder gereedelijk toegeven.

Of daaronder ook behoort, dat er een hoog, *onverantwoordelijk* staatsambtenaar sta tusschen koning en ministers, meen ik ernstig te moeten betwijfelen. Naar mijn oordeel behoort een kabinet des konings, gelijk wij het thans hebben, in geene constitutionele staatsinrigting. Thorbecke ook was vroeger van die meening niet afkeerig (Redevoeringen I p. 127), doch verdedigt die instelling thans (Bijblad 1871/72, IIe kamer p. 209).

IV.

Ten slotte blijft mij nog een gewigtig punt over, nl. Thorbecke's oordeel over de grenzen van den werkkring en de bevoegdheid van het algemeen staatsbestuur. Het beginsel der volkssouvereiniteit heeft, gelijk wij boven zagen, de strekking om die te beperken; de erkenning eener *souvereine* staatsmagt, door wie ook uitgeoefend, doet elke bestuursmagt in lageren kring als *opgedragen* door den souverein, elke vrijheid van handeling en organisatie van vereenigingen en individuen,

---

[1]) Een niet onaardig contrast met de opvatting van Thorbecke vindt men in de volgende zinsnede van den brief aan Graaf Schimmelpenninck aan den Koning, ter toelichting van zijne weigering, om de voorstellen van de commissie van 17 Maart 1848 (Thorbecke c. s.) bij de wetgevende magt te verdedigen: „De Britsche constitutie schroomt niet, om aan de kroon, door een „verantwoordelijk ministerie werkende, al die magt en praerogativen toe te „kennen, welke haar den noodigen invloed in den staat verzekeren. . . . . „Het ontwerp der commissie daarentegen ontzegt der regering onderscheidene „onontbeerlijke voorregten." (Rapport & missive, Amst. 1848, p. 7—8).

als *toegestaan* beschouwen. Volkssouvereiniteit en staatsalmagt zijn principieel tegen elkander gekant.

Thorbecke's begrippen wortelen in de theorie der vorstelijke souvereiniteit, maar de praktijk heeft hem de noodzakelijkheid geleerd, om aan andere levensmagten vrijheid te verzekeren en te verleenen. Zijn laatste woord is *onthouding*. De bevoegdheid is onbeperkt, maar wijsheid verbiedt er gebruik van te maken. Theorie en praktijk werken bij hem niet zamen, om de juiste grens aan te wijzen en te doen eerbiedigen. En onze staatkundige geschiedenis toont eene voortdurende uitbreiding der staatsbemoeijing, waaraan Thorbecke mededoet. Ik voeg hier echter gaarne bij, dat de bestuurstraditiën van het Fransche keizerrijk en van Willem I te sterk in onze staatslieden en zelfs in ons volk wortelen, dan dat eenig staatsman in onzen tijd daarmede volledig zou kunnen breken. Maar dit neemt niet weg, dat de verderfelijke meening bestreden moet worden, alsof Thorbecke ten onzent het ideaal van vrijheid en zelf-regering heeft gewrocht.

Te dien einde vestig ik achtereenvolgens op eenige voorname onderwerpen de aandacht.

De uit de volkssouvereiniteit voortvloeijende gemeentelijke en provinciale organisatie is in deze twee regelen zamen te vatten: ten eerste, de regeling van gemeentelijke en provinciale belangen worde geheel aan de ingezetenen overgelaten; ten anderen: er worde gezorgd, dat de door keuze aangewezene besturen hunne bestuursmagt niet uitstrekken tot andere belangen. De vraag, of binnen de grenzen van het gemeentelijk en provinciaal belang door de besturen goed gehandeld wordt, met inbegrip van de organisatie van eigen bestuur en uitvoerend bewind, gaat niemand anders aan dan de ingezetenen zelve. Maar aanranding van individuele of genootschappelijke vrijheid en van erkende regelen van algemeen belang, moet

te keer gegaan worden. Of hiervoor beroep op de regterlijke magt of de tusschenkomst van eene andere administrative magt te verkiezen zij, is eene naar omstandigheden te beslissen vraag, welke in het stelsel der volkssouvereiniteit het beginsel niet treft.

De formule, welke Thorbecke tot rigtsnoer voor de organisatie van provincie en gemeente dient, luidt geheel anders. Op p. XIII vermeldt hij onder de hoofdtrekken van de constitutionele monarchie: „Selfgovernment van provinciën en ge„meenten, leden van het geheel en als zoodanig ondergeschikt, „doch tot autonomische ligchamen geformeerd met eigen ver„tegenwoordiging naar het beeld en onder de hoede van dat „geheel."

Provincie en gemeente dus *onderdeelen*, in plaats van *zelfstandige organen* voor den beperkten omvang der aan hare ingezetenen gemeenschappelijke belangen. Wijders onderdeelen, die zich niet mogen organiseren naar eigen behoefte, maar die hunne formatie wachten van het algemeen bestuur, en in wier formatie het beeld van de constitutionele monarchie moet worden teruggevonden.

Wij staan hier aan de bron van die talrijke goedkeuringen en bemoeijingen van hooger bestuur, welke onze organisatie van provincie en gemeente ondragelijk zouden doen zijn, indien de praktijk ze niet grootendeels tot een ledigen vorm maakte. Wij zien Thorbecke tevens, en niet zonder verbazing, tot de *essentialia* der constitutionele monarchie rekenen, dat de organisatie van gewestelijk en gemeentelijk bestuur het beeld drage van de constitutionele monarchie zelve, en dat dus de provinciale onderkoningen (commissarissen des konings), de gemeentelijke onder-onderkoningen (de burgemeesters) misschien ook de door den koning gekozene voorzitters van waterschapsbesturen, in zijn oog *theoretisch onmisbaar* zijn.

Wat Thorbecke blijkbaar heeft beoogd, is in de praktijk het best te zien in de organisatie van het provinciaal bestuur, ofschoon ook hier de Grondwet hem nog eene kleine belemmering heeft doen ondervinden. De commissaris des konings toch kreeg door de Grondwet stem in het collegie van gedeputeerde staten, eene bevoegdheid volgens Thorbecke „met zijne voorname roeping, toezigt over de verrigtingen der staten, onbestaanbaar." (Bijdrage p. 73.)

Op gemeentelijk gebied is de praktijk de Thorbeckiaansche theorie ver vooruitgestreefd. Door den burgemeester, wat ook blijkbaar met zuiver Thorbeckiaanschen gedachtengang niet strookt, als lid in den raad toe te laten en hem volkskeuze te doen najagen, is het Trojaansche paard binnengehaald en heeft het prestige van dezen koninklijken ambtenaar niet zoo goed kunnen worden bewaard, als dat van den koninklijken commissaris in de provincie. Hardnekkige gemeenteraden verjagen zelfs niet zelden feitelijk hunne impopulaire onder-onderkoningen, en de regering kan niet altijd haren vertegenwoordiger tegenover antipathie en tegenwerking van de zijde der gemeente handhaven. De weigering der raadsleden om wethouder te zijn, is de bres, waardoor de volksmagt binnendringt op het terrein, hetwelk de Thorbeckiaansche opvatting voor haar sloot.

Ten gevolge van de grootere onafhankelijkheid van onzen volksgeest werkt eene wetgeving, die Frankrijk volkomen aan de koninklijke ambtenaren zou prijs geven, hier niet slecht. Hare slechte zijden kunnen hier geene groote ontwikkeling erlangen.

Niettemin blijven zulke wetten vijanden, waarmede men voorzigtig moet omgaan en waaraan men, kon het zijn, nu en dan eens een wapen ontnemen moest. Onder de hoofdpunten staat hierbij bij mij op den voorgrond, dat zich eene klasse van ambtenaars-burgemeesters vormt, die voor de gemeentelijke

zelfstandigheid en voor de vrijheid der verkiezingen gevaarlijk worden kan. Onder de burgemeesters vindt men een aantal karig bezoldigde en op promotie hopende satellieten van de Commissarissen des Konings, die slechts de inzigten en circulaires van hooger bestuur, niet de wet en het gemeentelijk belang raadplegen. Wat is niet met zulke beambten door eene gewetenlooze, centraliserende regering te beproeven? En zullen wij, bij uitzondering, altijd voor zoodanige regering bewaard blijven?

De eenige wettelijke waarborg, die thans bestaat, is gelegen in de bepaling der gemeentewet, dat de Regering van het voorschrift, dat enkel ingezetenen der gemeente tot burgemeester benoembaar zijn, alleen *in het belang der gemeente* afwijken mag. Maar de Regering is de souvereine regter over dit gemeentelijk belang. Geen gemeentelijk orgaan wordt zelfs geraadpleegd. Het voorschrift is daardoor rekbaar, en veelvuldig bedanken door geschikt geachte ingezetenen, — vooral ook wegens de vele werkzaamheden van de burgemeesters in het algemeen staatsbelang gevorderd, — levert slechts te gereedelijk voorwendsel om iemand aan te stellen, die enkel het ambt en de bezoldiging beoogt.

Wijders is het een groot gevaar, dat de kiezers zulke ambtenaars-burgemeesters, zelfs ook burgemeesters, die niet tot deze categorie behooren, maar niet *zeer*, ja *ongewoon* zelfstandig zijn, naar de Provinciale Staten afvaardigen. De Commissarissen des Konings zien hen gaarne. Hoe meer zulke burgemeesters, des te meer stemmen zij moreel in hunne magt hebben, en over des te meer invloed zij ook des noods tegenover lastige gedeputeerden of tot wering van lastige personen uit de Gedeputeerde Staten kunnen beschikken.

Eindelijk bedenke ieder lid der Staten en ieder raadslid, dat hij slechts de wet en het gewestelijk of gemeentelijk belang tot rigtsnoer zijner stem nemen mag, en dat hij zijne verant-

eid niet door eene aanprijzing van Koninklijken Com-
burgemeester of door eene circulaire van Regering of
le Staten gedekt mag achten. Dan houdt het mis-
onder alle ministeriën van circulaires gemaakt is, en
;t, 't welk in meerdere streken van ons land door Com-
des Konings begeerd en uitgeoefend wordt, ook op.
't verder Thorbecke zijn beginsel in praktijk gebragt,
wezen, bestemming en middelen andere levensmag-
lan de staatsmagt, welke de kerk, het onderwijs,
p en kunst maatschappelijk te vormen en te bestu-
a"?
gebied der kunst heeft hij dit programma gevolgd
j zich zelfs onthouden van eene goede plaatsing van
a staat behoorende kunstschatten, en van de be-
an kunstonderwijs.
erigens! Gaan wij de door Thorbecke in zijne ver-
zetting op p. IX v. besprokene onderwerpen na.
wijs. Heeft Thorbecke op dit gebied naar beperking
emoeijing gestreefd? Indien het, na aan de kerk
te zijn, gevaar loopt niet *vrij* te worden, maar
neerschenden invloed van den staat te geraken, kan
ecke van medeplichtigheid vrijpleiten? Indien verder
estuur die school maakt tot het voertuig van een
atsmagt onschadelijk, maar voor de zedelijke kracht
happij niet bevorderlijk christendom boven geloofs-
d, — een onverschillig makend middending tusschen
nd geloof en een kracht en leven wekkend onge-
het niet Thorbecke vooral, die wet en praktijk
ef? [1])

de oppositie tegen de tegenwoordige staatsschool komt van hen,
ing de uitgaven voor eeredienst *wel* en die voor onderwijs *niet*
ingen gevonden moeten worden, moet zij geacht worden de her-

De vrije beweging van nijverheid en handel. In meerdere opzigten ontbreekt deze ons nog. In de eerste plaats: kan de minister, die acht jaren en meer aan het hoofd van het ministerie van binnenlandsche zaken stond en al dien tijd alvermogend was, om wezenlijk liberale wetten te doen aannemen, wel geacht worden volledig die vrijheid te hebben verzekerd, terwijl nog als *monumenta veteris aevi* bestaan het koninklijk besluit van 31 Januarij 1824 (*Staatsblad* no. 19), rakende de vergunningen tot oprigting van sommige fabrieken en trafieken, en het besluit van 24 November 1829 (*Staatsblad* no. 73), houdende een reglement op de dienst der openbare middelen van vervoer hier te lande? Door het eerste besluit is de nijverheid met handen en voeten overgeleverd aan de administratie, vooral nu sedert 1860, naar aanleiding eener door den minister van Heemstra uitgevaardigde en, voor zoover mij bekend is, sedert niet ingetrokken circulaire, de plaatselijke en provinciale besturen zich bij het verleenen van vergunningen de bevoegdheid voorbehouden, om nieuwe voorwaarden op te leggen, en nu krachtens dat voorbehoud nieuwe bepalingen worden opgelegd. Door het tweede zijn de ondernemers van middelen van vervoer op allerlei wijzen aan banden gelegd, en is een gebied aan administrative inmenging en hatelijke regtsvervolgingen prijs gegeven, waar weinige bepalingen ter vergemakkelijking van de handhaving der regten van het publiek tegen ondernemers, die het regelmatig vervoeren van personen en goederen op zich nemen, volkomen voldoende zijn.

De liberalen hebben wijders bij monde van Thorbecke in 1849 de invoering van een nieuw stelsel van inkomsten en uitgaven geeischt. De patentwet heeft nogtans Thorbecke's twintigjarigen

---

overing van dit gebied voor de kerk te beoogen, en eene phase van den nog altijd voortdurenden strijd tusschen kerk en staat te wezen, waarvan de vrijheid slechts profiteert, omdat hij én kerk*bestuur* én staats*bestuur* verzwakt.

overwegenden staatkundigen invloed overleefd. Hij heeft haar wel willen *verbeteren;* en misschien zal hij zelfs niet treurig zijn, als zijn tegenwoordige ambtgenoot voor finantiën hare afschaffing bewerkt. Maar krachtige aandrang tot wegneming der belemmeringen, welke de door de patentwet aangenomene wijze van belasting der industrieële inkomsten aan de vrije beweging van handel en nijverheid in den weg stelt, is nimmer van hem uitgegaan. Dat de vrije circulatie van goed en geld en de ontwikkeling van het gronderediet door de registratiebelasting te keer gegaan worden, schijnt Thorbecke zelfs nimmer te hebben bespeurd.

„Het was de toeleg", zegt hij op p. IX, „aan de beweging „van handel en nijverheid de meest vrije baan te openen." Aannemende, wat ik niet betwijfel, dat deze woorden met volkomen goede trouw zijn ter neder geschreven, dan bewijzen zij, wat ook overigens aannemelijk is, dat het economische leven voor Thorbecke een tamelijk onbekend gebied is. Wetenschappelijk inzigt dreef hem dus niet voort, en zijne partij, voornamelijk zamengesteld uit de aanzienlijke burgerij, deed zulks evenmin. Verbetering der directe belastingen en afschaffing van het patent tegen equivalent zouden *haar* geen voordeel aanbrengen. Zij had verder haar genoegzaam onbezwaard bankierscrediet door disconteren en door beleenen van waren en effecten. De economische vrijheid van beweging en de crediet-middelen van den kleineren nijveren stand wogen bij haar niet zwaar, en die stand zelf deed zich niet gelden. Grootendeels van het kiesregt verstoken, werd hij daartoe ook niet uitgelokt.

De vrijheid der kerkgenootschappen. Over dit onderwerp vindt men in de sluitingsrede, door den minister Thorbecke aan het einde van het zittingjaar 1870/71 der Staten-Generaal uitgesproken, deze merkwaardige woorden: „Om het bestuur der „kerkgenootschappen van de gevolgen eener voormalige tus-

„schenkomst des staatsbestuurs geheel te ontheffen, waren nog „enkele laatste maatregelen te nemen; de Staten-Generaal hebben „die bekrachtigd" (Vereenigde zitting 15 September 1871).

Die laatste maatregelen hadden bij den heer Thorbecke geen steun, zelfs tegenwerking gevonden. Immers is de officieuse inmenging in het beheer der kerkelijke goederen, door de kosten van éénen vorm van regeling van dat beheer voor rekening van den staat te nemen, door Thorbecke zoolang mogelijk verdedigd, en is de aandrang, om het besluit tot opheffing der afzonderlijke afdeelingen voor eeredienst weder in te trekken, sterk door hem ondersteund, al stemde hij in de beslissende ure tegen het daartoe noodzakend amendement van den heer de Brauw.

Maar erger dan dit een en ander, is dat Thorberke nu reeds de gevolgen van de voormalige tusschenkomst des staatsbestuurs in het bestuur der kerkgenootschappen geheel weggenomen acht en zulks openlijk aankondigt, als het ware, als eene waarschuwing, dat hij geen enkelen stap verder zal ondersteunen. Dit bewijst, dat zijne wenschen ten aanzien der verhouding van kerk en staat niet ver genoeg gaan. Om niet te spreken van het gezantschap bij den paus, op de begrooting ook voor 1872 weder door het ministerie voorgedragen, bestaat nog niet steeds de eenzijdige inrigting der theologische faculteit aan de hoogescholen? En behoort tot de scheiding van kerk en staat niet ook, althans voor zoover handhaving van verkregen regt toelaat, de verwezenlijking van het beginsel der Grondwet van 1798— „elk kerkgenootschap zorgt voor het onderhoud van „zijnen eerdienst, deszelfs bedienaren en gestichten?" — Is dwang op kerkelijk gebied uitgesloten, zoolang de staat een paar millioen guldens uit de zakken van allen haalt, om die in de zakken van geestelijken en besturen van eenige gezindten, met uitsluiting van andere, over te storten? Is de kerk

zedelijk vrij, zoolang zij subsidie ontvangt? Wat zal de staat b.v. doen, indien eene gesubsidieerde hervormde gemeente zich aan de organisatie van 1852 onttrekt, en b. v. met den leeraar op andere voorwaarden dan de vigerende reglementen medebrengen, contracteert? Zal men nog de mogelijkheid van het bestaan eener *Hervormde* gemeente buiten de organisatie van 1852 loochenen? Zoolang het kerkelijk leven belemmerd wordt door eene organisatie, welke, hoewel door den regter tot dusverre bindend gerekend, in een aangematigd gezag haren oorsprong heeft, zou ik ongaarne de woorden van Thorbecke nazeggen.

Hoe zou ook bij mogelijkheid het ideaal van eene vrije kerkelijke gemeente, die zelve hare zaken in derzelver geheelen omvang regelt, sympathie kunnen vinden bij den man, die in 1837 op bijna 40jarigen leeftijd artikelen in het Journal de la Haye schreef ter verdediging van de toenmalige houding van de regering tegenover de afgescheidenen.

Groen van Prinsterer heeft drie dier artikelen in 1853 laten herdrukken [1]). Handhaving van het regt des souvereins om de kerk te organiseren uit staatsregtelijke en historische gronden; lof voor het besluit van 1816 omtrent de organisatie der hervormde kerk; beperking van de grondwettige godsdienstvrijheid tot de vrijheid van meening en huiselijke godsdienstoefening; toekenning van het regt van openbare godsdienstoefening uitsluitend aan de *erkende* kerkgenootschappen, verdediging uit wet en regtsbeginselen van de houding der regering tegenover de afgescheidenen, en van de toepassing van art. 291 van den Code Pénal op de met die beginselen strijdig handelende afgescheidenen: — ziedaar in hoofdtrekken de inhoud van die

---

[1]) 1837 en 1853. Zelfstandigheid der kerk of alvermogen van den staat. Utrecht, 1853.

artikelen. Of het juridiek betoog, in die artikelen geleverd, juist zij, is thans onverschillig. Voor mij is hier slechts van belang, dat daarin zelfs geene enkele verzuchting voorkomt, dat de regtstoestand anders ware en eene andere conclusie verdedigbaar mogt worden bevonden. Niets van dat; doorgaande heerscht er zelfs ingenomenheid in met het staats- en strafregt, dat veroorlooft, die „quelques individus, (qui) les formulaires „de Dordrecht à la main, prétendent former de plein droit une „église réformée en dehors de l'organisation générale de l'église „réformée," eens goed op hunne plaats te zetten.

In 1846 blijkt Thorbecke's oordeel gewijzigd te zijn. De heeren P. L. F. Blussé, Sloet en van der Linden hadden de dingtalen en pleidooijen uitgegeven van een geding over de verpligting om, bij weigering om een kerkelijk ambt bij de Hervormden te aanvaarden, eene geldsom als boete of straf te betalen. Thorbecke gaf daarvan eene aankondiging in de Gids van 1846, p. 533 v.v. De volgende stellingen zijn ten bewijze van zijne verandering voldoende. „De kerk bestaat ook zonder als regts-„ligchaam geformeerd en erkend te zijn" (p. 533); „Van waar „het regt des konings om, gelijk bij de genoemde reglementen „(23 Julij 1821 en 7 Januarij 1816) als finantieële Grondwetgever „op te treden" (p. 539); „Is de koning alleen de nederlandsche „staatsmagt? Hetzelfde misbruik, dat in de eerste kindschheid „onzer instellingen werd gemaakt van het woord souverein, „zien wij veertig jaren later, in den loop van dit geding, op „nieuw maken" (p. 540); „De vraag is niet, of de koning zich „het regt toekende, maar op welken grond? Welke eigenschap „der grondwettige koninklijke magt maakt haar bevoegd?" (p. 541). Het reglement van 1816 bevat „een veranderden vorm „van bestaan" (n.l. van het reeds door de Grondwetten van 1814 en 1815 als genootschap erkend hervormd kerkgenootschap) „van 's koningswege opgedrongen" (p. 544); Dat kerkgenoot-

schap was krachtens die erkenning „jure communi zonder twij-„fel bevoegd zich naar verkiezing te organiseren in een vorm „en door regels, welke niet dan van wege strijd met de open-„bare orde of veiligheid door de overheid mogten worden ge-„weerd" (p. 544).

Het doel van zijn advies was, getuigt de schrijver zelf, „de „vraag aan te bevelen, of niet onze begrippen en onze wetge-„ving ten opzigte van zedelijke ligchamen velerlei ontwikkeling „dringend eischen" (p. 544—545).

Jammer, dat het ontwikkelingsproces, waarvan de vergelijking van de geschriften van 1837 en 1846 getuigt, bij den adviseur zelven onvoltooid is gebleven. De organisatie der Hervormde kerk tijdens het eerste ministerie Thorbecke in 1852 door den Koning bekrachtigd op grond eener bepaling van het, zelf allen wettelijken grondslag ontberend, besluit van 1816 ware achterwege gebleven. De staat had niet in den strijd tusschen vrijheid der gemeente en eenheid der Kerk partij gekozen. De huldiging van de liberale begrippen tegenover het Katholieke kerkgenootschap zou geen aanstoot gegeven hebben, indien er geen toeleg had bestaan om invloed op de *Hervormde* kerk te blijven behouden. Eene herziening der bepalingen omtrent zedelijke ligchamen, vooral met het oog op de toepassing daarvan op kerkgenootschappen, ware voorgesteld.

Thorbecke heeft nu geene leiding weten te geven aan de losmaking van de banden tusschen kerk en staat, en de nevens hem gezeten ministers hebben hunne antipathiën tegen de orthodoxen der formulieren altijd sterk doen spreken, of misschien heeft door hen steeds de geest van den heer Spijker gesproken. Den tegenzin van 1837 jegens de lieden, die met de formulieren van Dordrecht in de hand eischen doen, heeft Thorbecke niet overwonnen. Objectieve toetsing van hun regt heeft

onder de heerschappij van de Thorbeckiaansche begrippen niet kunnen plaats hebben. Zijne aanhangers hebben steeds met leede oogen de orthodoxie in kracht zien toenemen, en de zoogenaamd gematigde begrippen van de meerderheid der synode terrein zien verliezen. In een voornamen staatsmanspligt zijn zij daardoor tekortgekomen. Immers moet de staatsman als zoodanig onpartijdig zijn, en mag hij de hem toevertrouwde magt even weinig werpen in de schaal van den kerkelijken strijd, zoolang deze op het terrein der kerk blijft, als hij de gelden van den staat ten bate zijner vrienden mag besteden.

Uit alle uitingen te zamen genomen zou ik opmaken, dat wanneer Thorbecke aan de kerkgenootschappen „de volle on„afhankelijkheid van privaatregtelijke vereenigingen" wil gewaarborgd zien, toch daarin nog de „*reservatio mentalis*" verscholen ligt, dat de vrijheid der privaatregtelijke vereenigingen, waarmede de kerkgenootschappen gelijk zullen staan, niet geheel „vol" is; en verder dat op medewerking van hem en zijne volgelingen voor verdere maatregelen tot vrijmaking van de kerkelijke gemeente en tot losmaking van de finantiële banden tusschen staat en kerk niet valt te rekenen.

Of hunne houding zou veranderen, indien de meerderheid der synode en der kerkbesturen ophield de gematigde begrippen te handhaven, laat ik in het midden.

Het ware nogtans niet billijk Thorbecke's handelingen uitsluitend aan absolute beginselen, zelfs aan de door hem zelven gestelde, te toetsen, evenzeer als het verkeerd zoude zijn, eigen politiek gedrag enkel naar een absoluut beginsel te bepalen. De behoeften des levens, uitgedrukt in den volkswensch, wijzen den weg veel meer en dikwijls veel beter dan het verstand en de berekeningen van eenig individu. [1]) De theorie

[1]) Een paar voorbeelden welke in dit opstel behooren. Den 31 December 1830 verdedigt Thorbecke de volharding tegenover België in een anoniem uit-

hinkt te dikwijls achter de praktijk aan, om niet, bij strijd tusschen eene aangenomene theorie en stellige en erkende eischen des levens, herziening der theorie tot pligt te maken.

Het blijft daarom eene opene vraag, of Thorbecke door de omstandigheden is teruggehouden van krachtiger optreden voor zijne onthoudingtheorie. Zonder volledig historisch onderzoek is die vraag niet te beantwoorden. Wel is het blijkbaar, dat Thorbecke herhaaldelijk op grond zijner theorie nieuwe eischen der praktijk heeft bestreden. Naar het mij voorkomt, omdat hij eene noodzakelijke aanvulling zijner theorie voorbijziet.

Zoo stond Thorbecke met zijne onthoudingstheorie tegenover de eischen des levens, toen hij de bemoeijingen van den staat niet tot den aanleg en de exploitatie van spoorwegen wilde uitstrekken en voorbijzag, dat spoorwegen, evenmin als straten, kanalen en gewone wegen, voorwerp van bijzonder eigendom en middel van winstbejag behooren te zijn. Die verkeerde ont-

---

gegeven geschrift over de erkentenis der onafhankelijkheid van België, niettegenstaande „de natie der getrouwe Nederlanden dringend eischte, dat de „voorloopige toestand ophield, en eene geheellijke herziening van de Grondwet „en beslissende veranderingen in den gang van het Bestuur verlangde." (aldaar p. 26.) Het is onmogelijk, zoo beredeneert Thorbecke wijders, dat de mogendheden België erkennen. Het geheele volkenregt en het belang der mogendheden zelve verzetten er zich tegen. En nog voordat zijn geschrift voltooid was, kwam het berigt van de vaststelling in beginsel door de mogendheden van Belgie's onafhankelijkheid, 't welk Thorbecke slechts kon gelooven door zich te herinneren, „dat het paard van Caligula Consul was" (ibid p. 57) In een ander geschrift. „Een woord in het belang van „Europa bij het voorstel der scheiding tusschen Belgie en Holland" mede naamloos door Thorbecke in 1830 uitgegeven wordt de oplossing, welke door den loop der gebeurtenissen aan de Belgische questie gegeven is, kortweg onmogelijk verklaard. Daarvan wordt zonder eenig betoog gezegd: „België kan niet onzijdig worden verklaard, gelijk Zwitserland." Indien deze beide brochures invloed op de politiek van onze regering hebben gehad, hebben zij het belang des lands niet bevorderd.

houding drijft thans tot de kunstmatige bevordering van concurrentie tusschen verschillende spoorwegmaatschappijen en tot bovenmatige uitzetting van het politieregt tegenover deze soort van bijzonder eigendom.

Doch dit betreft een verschil in de feitelijke waardering der spoorwegen.

Eene fout in de theorie komt thans voor den dag, nu wij Thorbecke de onthoudingstheorie zien inroepen tegenover den aandrang naar bevordering van het onderwijs der vrouw en van betere tijdverdeeling in het leven des werkmans.

Hij ziet voorbij, dat de staat niet alleen zelf het vrije volksleven bevorderen moet, maar ook anderen verhinderen het te onderdrukken.

Wij zijn nog altijd in de, zoo wij hopen de laatste, periode van den strijd tegen de overmagt van de kerk. Zij had kunst en wetenschap, school en huisgezin onderworpen en streefde naar onderdrukking van de vrijheid van gedachte en naar alleenheerschappij op maatschappelijk en staatkundig gebied. Het wereldlijk gezag zou slechts de sterke arm, de politiedienaar der kerk zijn. De staat heeft deze overmagtige organisatie in eeuwenlangen strijd gekortwiekt. Hij is in menig opzigt hierbij zelf buiten zijne grenzen gegaan. Staatsonderwijs toch op lager en hooger gebied kan de vrijheid van onderwijs, en door eene partijdige keuze van hoogleeraren den vooruitgang der wetenschap belemmeren, gelijk het burgerlijk huwelijk de vrije organisatie van de betrekkingen tusschen beide seksen.

In onzen tijd treedt echter eene andere magt overheerschend op. In den strijd tusschen kapitaal en arbeid dreigt de laatste te worden onderdrukt. Bij de verdeeling van leertijd, werktijd en rusttijd worden de krachten der machineriën en de eischen der concurrentie, niet de krachten van den werkman en de eischen der ontwikkeling van hem en zijn gezin tot maatstaf gesteld.

Op den achtergrond staat wijders een andere strijd. De sociale toestand der vrouw laat veel te wenschen over. Hare opleiding is, vergeleken met die der mannen, verwaarloosd. De kring der middelen van bestaan voor de ongehuwde vrouw is naauw. Wanverhouding tusschen de inkomsten en de eischen eener zoogenaamd fatsoenlijke levenswijze en andere oorzaken houden van vroege huwelijken, velen geheel van het huwelijk terug. Welken invloed heeft dit feit op den toestand der vrouwen uit de hoogere klassen, die dientengevolge ook ongehuwd blijven? En op dien van de vrouwen uit de lagere klassen? [1])

De vrije werking der sociale krachten, onder de bestaande wetgeving, doet meer en meer de overmagt van den gegoede tegenover den van kapitaal verstokene, en van den ongehuwden man tegenover de ongehuwde vrouw uitkomen. De zwakke vraagt bescherming, ondersteuning van den Staat. Kan deze het buiten zijnen werkkring achten die te verleenen? Mag hij het den sociaal overmagtige toelaten zich meer en meer te versterken, op gevaar af zelf ten slotte tot zijn werktuig te worden gemaakt?

Ik kan niet bevestigend op deze vragen antwoorden. Vooral niet nu de Staat reeds in menig opzicht het werktuig der overmagtige sociale krachten geweest is en nog is. Heeft toch niet de strafwet de organisatie van arbeidersvereenigingen belemmerd, en de loontrekkenden verhinderd in vakvereenigingen voor de verkrijging en handhaving van billijke loonen en ar-

---

[1]) Ik mag niet nalaten de opmerkzaamheid van wetenschappelijke belangstellenden te vestigen op een hoogst belangrijk doch nog weinig bekend werk „The elements of social Science or physical, sexual and natural religion bij a graduate of medicine" 9e ed. London 1871. Van dit merkwaardig geschrift, bestemd om in de geschiedenis der wetenschap minstens naast Malthus' Essay on population rang te nemen, verscheen de eerste editie reeds in 1854!

beiderconditiën een hecht bolwerk tegen de magt van het kapitaal op te rigten? Hebben de belastingen niet steeds onevenredig zwaar de verteringen der lagere volksklasse getroffen, en doen zij zulks niet nog? Heeft de wet niet het onderzoek naar het vaderschap van het kind eener ongehuwde moeder verboden, en zelfs den bekenden vader van een buiten huwelijk geboren kind van onderhoudspligt van het kind ontheven, indien hij het niet *in wettelijken vorm* erkent? Heeft de wetgeving op het huwelijk in het algemeen voor de belangen en de waardigheid der vrouw naar vermogen gewaakt? Stelt de Staat niet sedert eeuwen de middelen ter beschikking om den man door hooger onderwijs te bekwamen? Voorziet hij niet ook in ander onderwijs voor mannen? Ook de ongehuwde vrouw moet leven en zij wordt dus gedwongen een middel van bestaan te zoeken; is haar concurrentie op voet van gelijkheid tegen den ongehuwden man bij den tegenwoordigen staatsregtelijken toestand mogelijk?

De tweeërlei nieuwe eischen aan den Staat, die der van kapitaal verstokenen voorop en die der vrouwen op den achtergrond, worden door vele liberalen niet genoeg gekend en gewaardeerd. Zij zien nog altijd slechts op de eene overmagtige sociale kracht, die der kerk, welke hun zoo veel moeite heeft veroorzaakt en die nog zoo heftig tegenspartelt. Wat hen in dien strijd baat, willen zij van de nieuwe eischen inwilligen. Althans vinden juist daar veler sympathie en medewerking hare eindpunten. Kosteloos, d. i. uitsluitend door de belastingschuldigen bekostigd, onderwijs wordt verleend, op voorwaarde dat het *leeken*onderwijs zij. Wat gevraagd wordt door den arme, omdat het voor hem *kosteloos* is, wordt toegestaan, omdat het *onderwijs* is, dat den priesterlijken invloed in den weg staat. Voor staatsarmzorg deinst men niet terug, omdat zij geloofspropaganda door middel van geld belemmert. Meisjes-

onderwijs wordt gewenscht, wanneer daardoor bres geschoten kan worden in het laatste bolwerk des priesters; maar toelating tot vakonderwijs en staatsbetrekkingen vindt tegenstand.

Dat een deel der liberalen, waar in het belang van aller vrijheid *drie* vijanden te bestrijden zijn, slechts *een* daarvan ziet, is de oorzaak van de zwakheid van den modernen staat. Gevaar voor revolutie ontstaat uit de dienstbaarheid van de wetgeving aan de *sterkere* sociale kracht. Dat er wetten zijn, welke het kenmerk dragen, door de priesters, door de gegoeden of door de mannen voorgeschreven of gemaakt te zijn, is de bron der omwentelingsplannen, welke de maatschappij verontrusten, en van eischen als stemregt van allen, ook van de vrouwen, welker inwilliging bij den tegenwoordigen stand van ontwikkeling der armere klassen en der vrouwen in het algemeen, de vruchten van den eeuwenheugenden strijd van den modernen staat tegen de overmagt der kerk in gevaar zou stellen.

Thorbecke beschrijft de stemming en gezindheid der natie bij zijn eerste optreden als minister aldus: „Zeldzaam werd „eene taak als die waarvoor het ministerie van 1 November „1849 opkwam, bij gunstiger openbare stemming aanvaard. Na „langen stilstand had zich een sterk verlangen naar vooruitgang „doen gelden; een streven, niet om hetgeen behoefte was ge„worden te nemen, maar te ontvangen; met een kalm, blij„moedig vertrouwen op de uitkomsten, die men van eene „vernieuwde regeer- en volkskracht voorzag. Een meer open „zin voor het gemeene best, gevoel van nationale eendragt, een „geest van onderlinge welwillendheid hadden de bovenhand; „het besef, dat het volk meer dan een klank en geroepen was „om zich tot ééne burgerij te formeren drong door, zoodat alles „scheen zamen te loopen, om aan het gouvernement eene on„gewone mate van dat zedelijk gezag en vermogen toe te ken-

„nen, zonder hetwelk de officieële magt geene wezenlijke magt „is". (Redev. II p. V.)

Die schoone dagen zijn lang voorbij. Maar het volksbelang eischt dringend, dat ieder zijn best doe, om dergelijken toestand te doen terug keeren.

Kan daartoe dienstig zijn, dat de liberale rigting zich nog voortdurend door Thorbecke den weg laat wijzen, en aan hem overlaat te bepalen, wat nog te doen is ter ontwikkeling onzer staatsinstellingen, ten einde den staat op ieder gebied zijne roeping naar de eischen des tijds te doen vervullen?

Die vraag stelle ieder zich die, liberaal gezind, en geen voorregt voor zich wenschende, op meer of minder invloedrijke plaats medewerkt om de rigting onzer staatkunde te bepalen.

's Gravenhage 5 Februarij 1872. MR. S. VAN HOUTEN.

Bij J. B. WOLTERS is verschenen van

Mr. S. VAN HOUTEN,

Liberale Politiek op historischen grondslag . . . . . 0.25.

Verhandeling over de waarde . . . . . 1.60.

Over den hoofdelijken omslag . . . . . 0.25.

Staathuishoudkunde als wetenschap en kunst . . . . . 0.40.